

З О Р А

Л И С Т

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

АЛЕКСА ШАНТИЋ И ЈОВАН А. ДУЧИЋ.

Год. III.

У МОСТАРУ, 1. НОВЕМБРА 1898.

Бр. 11.

С Р П С К Е Б А Л А Д Е

— Јован А. Дучић —

Балада V.

Зашто ћути стари граде,
Кнез Богдула св'јетли двори?
Што ли старац снови саде,
Каква ли га туга мори?
Камо пјесме громке, гласне,
Камо дани жарког вина?
Камо оне ноћи јасне
Са причама из давнина?

И кнез Богдул, витез стари,
Слављен свуда, вес'о, сретан,
Зашто пјесму и не мари
Већ бедемом ходи сјетан?
Што сад златним среће зраком
Не сијева поглед они?
Што ли облак за облаком
Мутним му се челом гони?

Да ли му се руше двори?
Ил' ризница празна бива?
Нема л' хрта и сокола?
Ил' му нису више жива —
До два синка, дике двије,
Којим пјесма славу оте,
Ловорима да их вије
Са јунаштва и љепоте.

Не, још куле дивно сјају,
Ризница се јоште злати,
Још двориштем хрти лају
И подрумом ржу хати;
Јоште кликћу соколови,
И дични му синци живе,
Чијој сили и љепоти
Сви витези још се диве.

Да, још живе . . . Али с тугом,
Стари кнеже сузе брише,
Млада браћа један другом
Не стискују руку више!
Не траже се журно млада
Да заједно ловак лове,
Нит именов братским сада
Један другог да позове . . .

Један јури гором хитно,
Копљем гонећ звјери љуте;
Други гази поље житно,
Сам прелазећ дуге путе —
Стрјеле јури у облаке,
Бијућ утву златокрилу . . .
Зло је пало међ јунаке,
Љуто стисло браћу милу.

И кад врела крвца пада —
 Под убојем лов кад пане,
 Брат се брата сјећа тада
 И осветом страшном плане;
 А кад стари кнеже рекне
 Ријеч мира забринуто,
 Њина рука за мач стегне,
 Гњев потмули грмне љуто

Бурном душом обојице
 Мисао се иста вине:
 Л'јепе Ане дивно лице,
 Ко зрак сунчев из даљине!
 И проспе се мржње море
 У витешку душу гњевну,
 И покличи тад заоре
 И оштрице бритке сјевну . . .

Па ко хучни, мутни вали,
 Кроз поноре и неравни,
 Немирно су пролазили
 Јата дана, ноћи тавни' —
 Но сред душе Богдунове
 И његових двора сјетних,
 Никад више среће нове,
 Нит покојних дана сретних.

*

Падало је вече тихо
 На бедеме старих двора,
 И вјетрић је шуморио
 Кроз сањиве сјенке гора.
 А гдје с' бјеше кула дала
 Под облаке тешким мраком,
 Вечерња је звјезда сјала
 И трептала бл'једим зраком.

Стари кнез је дуго чеко
 Да се млади синци јаве,
 Јурећ поглед на далеко
 На дубоке шуме плаве,
 Куд прољеће тихо пење
 Густ ладолеж, дивље лозе,
 И на грдне мрке стјене,
 На путеве дивокозе.

Но и поноћ мину мека
 У мјесечној златној сјени,

Њих ложница гдјено чека
 И пехари неиспјени —
 Али осим страшне слутње,
 Ко црн облак што се чини,
 Не видјеше очи мутне
 Ништа више у даљини . . .

Сијаху и звјезде нове
 Бл'једим зраком изнад двора,
 Ширећи се кроз долове
 Поврх цвјећа и врх гора, —
 Прам далеком једном замку
 Гдје царује поноћ бл'једа,
 И гдје Ана витез-Ранку
 Тајну љубав испов'једа.

И не слутећ, испод двора,
 Кудно р'јека поље роси
 Два витеза, ко два бора,
 Да крвави талас носи . . .
 Видјела их поноћ мека,
 На њих злато разасула;
 Нико више и не видје
 Кад минуше испод кула.

БАЛАДА VI.

„Што ти сузи мило око,
 Куд су ти се мисли дале,
 Па свој поглед у дубоко
 У језерске рониш вале?
 Са твог бл'једог чела збори
 Бол и сјета неизмјерна,
 Каква туга тебе мори,
 О госпођо, љубо вјерна? . . .

Рашта на те вале мутне
 С цвјетних гора поглед скрећеш,
 Какве ли те море слутње
 Кад обалом са мном шећеш . . .
 Кнез Јеленко штоно хтједе
 Да те с мојих отме груди,
 У језера вале бл'једе
 Срушио се крвав туди.

Сву му храбру дружбу, мила,
 Са бедема мојих двора,
 Мојих чета разби сила
 Као олуј лисје с гора;

Сви сад леже у језеру
А ти јоште сузна, бл'једа! —
Шта ти руши мир и вјеру
Па ти слатком санка не да?!...“

Кнез Златорог збори тако
Привићењу, сјенци некој,
Мислећ и сад, крај њег, лако
Да по трави ходи мекој
Књегиница Деса млада,
Од сумрака па до зоре
Мод теретом тајних јада
И болима што је море.

Причаше јој причу давну
И младости бурне снове,
И ноћ сваку тужну, тавну,
У сјенкама горе ове, —
Прам звјезданом златном пламу
Просниване часе тамо,
А све на њу мислећ саму,
Све на љубав мислећ само.

Бурних дана јата многа
У струјању своме клетом,

Изнад тужног Златорога
Минула су тихим летом,
Он хођаше сагом цвјетним
По језерском стрмом рубу,
А жалосним гласом сјетним
Све тјешећи драгу љубу.

Али ноћу, кроз таласе,
Слушао је, ко из снова,
Књегинине миле гласе,
Громке пјесме витезова;
И чуо је звек пехара
Из валова како звечи,
И веселе, пуне жара,
Пуне миља, чудне рјечи.

Све док хитри вјетри зором
Продру шуме па захује,
И са брзим са шумором
Низ језерце пунсте струје;
Разносећи хуком дугом
Чудне гласе пира тога,
И пунећи новом тугом
Пунсте дворе Златорога...

ПРЕФЕРАНС

— Из сеоских фотографија —

— Јован Протић —

Сунчани зраци при заласку
сунца, малене погурене ку-
ћице, побожан одјек звона са
торња сеоске црквице и лаки
поветарац, што ћарлија пољу-
љујући лиснато грање, то је сличица
сеоске идиле.

Али кад наступи каљава јесен!
Киша и ветар намећу се: ко је не-
сноснији? Небо се провалило од горе
а земља се провалила од доле. Су-
морно време и суморно село. Нико
се жив не миче испод сухог крова.

Разблатњавила се и душа у селу, а
само што се чује како сипа у про-
зоре и пада капља са мокре стрехе
тршчаних кровова. Суседи се дови-
кују и из преко вичу једно другом:
на здравље! Још у добрим чизмама
и што би се усудио човек можда до
сеоске крчме, да се потужи на време,
да се почеше мало за увом и да уз
гутљај мученице размишља: мај, како
ли је сад лепо на градској калдрми!

Таман се оданило, а она пробила
зору па кваси и натапа. А старом

попи баш као за врат да пада. Што би укаљао чизме до цркве, лепо, укаљао би их, па би навукао друге. Чизме и јесу најпосле у ту сврху измишљене, да се њима гази блато и лупа сарама у колу. Не пада њему због чизама киша за врат.

Још синоћ сћућурио се и навукао покривач преко главе поп Таца Николајевић, иначе по чину названи јереј Атанасије Николаевић и као из утробе дубоко уздахну и звуком пуним неке елегијске суморности прошапта: филијала!

— Ах Господе, ти који си створио љубичицу, славуја, шарана на процепу, и буреке са сиром, зашто си Господе, створио филијалу!

Атанасије Николајевић волио је бурека са сиром и бавио се нуз њих ето по кад и кад и појезијом.

По тој лапавици — у филијалу!

Па какво ли је то тек сеоце! Најјаднија ваљда филијала у Европи. Оно неколико православних настрешњица, изгледају као интерпункција у лепо начичканом низу спретних кућица иноверије. То управо и није село, то је гњездо свијено у жбуњу Фрушке Горе. На мапи га нема. Зна се само да је у Европи.

Њега се ништа не тиче, а и оно се никог не тиче. Село у суперлативу, сеоце у диминутиву. Док се други боче мишљу, шта Бизмарк¹⁾ сања, дотле они брижљиво размишљају: скаче ли цена храни и хоће ли стегнути мало време. Док се по градовима обешечајским лукавством игра на берзи и убијају се људи из златних револвера, дотле они са најглупавијом наивношћу под сувачама играју дурака на зврцке. Шта их се тиче ко! Ако се баш и деси што замашније, чуће се већ ма и за го-

дину дана доцније. Новина и немају. Можда попа држи какве. А на што им?! Сир замотавају у ластар, а пећке подпаљују сламом.

Па ипак је лепо тако у сеоцету! Заволи човек некако оне најерене димњаке и оне шунке, што висе у њима. Миле су му оне натучене шубаре и пријатан онај неиздржљиви мирис лалиног дувана. А има дражи и обешечајски поглед удовице Јање, што се онако враголасто смеши и целом свету пркоси, што није удовац.

И ето, у то сеоце, на овом блату, кроз маглу и кишу — јереј Атанасије Николаевић, на мршаве две раге, а умотан у опћинску бунду, лагано ногу пред ногу мили.

А најпосле и волео је у неколико, што се врте точкови и што ће стићи у филијалу. Скупио се тако у оним топлим кожицама, зажмирио очима, а нос тек што врхом својим извирује из подигнуте огрлице и као барометар шапће старом попи: промениће се! А на душевним очима доброћудног старца већ се преливају пријатне жанр слике: седе за столом крај румене чашице вина, у топлим запећку мачак преде, на пољу сипи киша, уча пуни лулу, домаћин меша — преферанс! Врло је лепа ствар кад се човек добро наруча, па уз чашицу вина и богоугодан разговор заслади мало преферансом.

Како ли је дуго време у том сеоцету! Стуб интелигенције је Јоаким Стефановић, у профаном животу названи једноставно: пријатељ Аћим. Он је све и сва. Сем њега још једино што уча носи панталоне у селу. А добро живи и заједно хучу кад наступе несносни јесењи дани. Они су једно дело у две свеске. Попа тек сваке треће недеље долази на богослужење, зато би се у овој слици могао назвати: књижевни додатак.

¹⁾ Ову смо причу примили још 1897 године у марту. Пр. ур.

Све друго што се мигољи у селу иде у опанцима и заудару на бели лук.

— Још само ову годину, а^мисе, — говорио би обично пријатељ Аћим, — још само ову годину, па ти лепо ја, а^мисе, крај електричног осветљења и топле шоље чаја, а зацело, а^мисе, играм ти ја лепо за зеленим столом преферанса! То знаш!

А није истина. Он је сваке зиме додуше говорио о тој својој сеоби у град, али ја знам за цело да ће он до смрти своје газити сеоско блато и играти се пунишака са женом.

— Ехе, помисли обично пријатељ Аћим обилазећи лети своје красне њивице, — Аћиме, седи где си!

Једно пролетње јутро са свежим дахом орошеног цвећа и један поглед на чопор прасица, а зимушњи снови развитлаше се као колут дима из учине луле. И он остаје и даље у селу да ужива чешкајући бравца по врату, вабећи гаћасте пилиће и свађајући се са сеоским врапцима.

Киша је непрестано ромињала, ветар је хладан био у лице, а раге се лагано одмициху, свесни своје слабости и добре ћуди свога гесе.

Седам година ето како се то удешава и склапа партија преферанса, па једва једвице данас. Како су се само радовали! Како ли је слатка помисао на партију преферанса. А није ни шала, ето, што се седам година уз тешке уздисаје сновало, че-знуло, сањало и замишљало, данас ће се остварити на јави у топлом дому врло честитог грађанина и уваженог пријатеља Аћима. Истина за седам година много се што шта може да створи и обори. На пример учитељ је за седам година променио четир места, разбио три луле и начинио четрнаест вигова за хватање сеница. Поп Танасије је појео двадест и два прасета, од којих су три

била печена на ражњу а остали једноставно у пећи. А пријатељ Аћим подерао је три пара чизама, купио једне старе таљиге и у мало што у један мах није добио на срећки двадесет хиљада готових новаца у аустриској вредности. И колико ли се још важних ствари десило за седам година у свету, а један најобичнији преферанс, па за пуних седам година, једва — данас. За руски преферанс требаће бар још три године!

Спочетка се роди мисао. У поштованој глави уваженог пријатеља и честитог грађанина Јоакима Стефановића заиста роди се мисао о једном преферансу. Истина у први мах била је та мисао, као што је то обично да су мисли у први мах, врло мутна. Може се рећи: мутна као новембарски дан на селу. Тек ипак и тако мутна — ту је. Сам попа на пример није никако мога да схвати како и шта да се отпочне.

— Лепо, лепо, каже, али где нам је трећи.

Обоје скупеше ванредно значајно обрве на челу и уронише у дубоке мисли. Мисли поп, мисли пријатељ Аћим . . . Бадава кад нема!

— А како би било, кад би можда госпођа Перса?!

— Пхи, учини домаћин, десет је година учим пунишака, па ништа. За долњака држи да је горњак, место деветице баца седмицу Не иде.

Елем госпођа Перса испаде за свагда из комбинације. Нека она плете чарапе и подстиче ватру у пећи.

— Хм, учини поп Танасије, а како би било

— Мислиш учитеља? Ама је ли вредно да се на пример због преферанса помирим са једном животињом?!

Пријатељ Аћим и бивши учитељ нису били у љубави; с почетка су до душе били у љубави, али после се излеже неки неспоразум, и сад више нису у љубави. Нису се некако слагали у начелима. То јест и слагали су се и нису се слагали. Учитељ се мало напио, као што се то најпоследње сваком сеоском учитељу може да деси, па као из шале да припали дуван своме пријатељу, — опали му пола брка. Пријатељ Аћим није никако марио да му се пале бркови и тако се разиђу у мишљењима. Може бити да су се и почупали, не зна се, тек само нису ни мало у љубави.

Много је времена размишљао, то јест пријатељ Аћим много је времена размишљао. Најпоследње погледа се у огледало, засука сасвим опорављене брке, набави нове карте и измири се са учитељем.

— Ех сад!

И све је већ било у свом реду. Карте су ту, учитељ ту, пријатељ Аћим је ту, поп Танасије... Он још није ту. Боже, кад би нешто онако... на пример сарана.

— Море, како оно твој стари, једе ли, миче ли се?

— Слабо, Бога ми, каже, већ смо му и свећу држали.

— Е, тек ће пријатељ Аћим, на умору, а?

И чисто мила човеку туђа смрт.

Прође дан. Не оглашује звоно. Прође више дана. Не оглашује звоно. Прође, а болесник се придигао. Придигао се, па чучнуо под прозоре и сунча се на пригревици.

Нема се куд, него мучи муку док не дође чреда. Броји учитељ дане, а броји и пријатељ Аћим дане.

И таман да седну људи за сто и већ да се почне, кад — али ђаво, што је умешао своје шапе у тај

преферанс, грохотом се засмеја. *Учитељ - прелетшен!* За три дана мора седети за својом новом катедром. Ено, подвучено црвеном писаљком.

Пријатељ Аћим зину. Страшно некако и глупаво зину: *За три дана!*

— А, за Бога, шта ће наша деца? Ко ће нашу децу, амісе, — и пријатељ Аћиму одрешити се језик, — ко ће нашу децу учити, молим вас?

А није истина, он је мислио: а ко ће с нама преферанс играти?

— Учитељица.

— Учитељица?! Пхиии! Дакле учитељица?!

И човеку се лепо смучи. Позеленио. Знао је да учитељица не зна преференса. Одкуд и да зна?!

Све је пропало. Није се требао ни мирити, кад ето! За банбадава се помирио! И пријатељ Аћим поче опет да говори о својој сеоби.

— Лепо ти ја амісе, крај електричног осветљења, крај топлог чаја, па ударам

— Не, не, — исправља га поп Танасије као престрављен мало од тих речи, — удесићемо.

Дани су пролазили узалуд. Учитељица је красно девојче, чак и за певницом испомаже, и иначе девојче, онако

— Красно, врло красно, изрјадно госпођице, — хвали је школски председник многоштовани пријатељ и уважени грађанин Јоаким Стефановић, — ама, каже и шапну јој на ухо, како врага да не знате преферанса?!

И опет прође доста времена. Попу се некако не мили ни да долази. Пријатељ Аћим задовољава се са женом пунишака, а учитељица ни пунишака!

— Благородни, — закупише надзорника и поп и он, — пропаде дете

у оном блату. Склоните је, сместите је, Бог ће вас наградити.

— Управо благородни ово девојче, штета тако Сасвим једна штета!

И овамо и онамо и наговорише лепо човека. После им је и учитељица захвалила. Одмах је писала својој пријатељици и метнула јој на срце: само преферанса немој! Ако научиш, пропала си.

И опет почеше да трљају дланове.

— „Та ваљда ће и нама синут сунце јарко!“ певуши поп возећи се у филијалу да дочека учитеља.

У пријатељ Аћимовој кући просто једно весеље. Сви се радују, смеше се и мило им око срца.

— Amice, мораш пазити човека. Баш ако онако што, зажмури . . . Шта ћеш, ко и да ти дође у ово чудо?!

Пријатељ Аћим се решио оба брка жртвовати, нека све иде до ђавола, само да му је једном сести као човек па тек:

— Господо моја, ја игру!

— Три, рећи ће поп Танасије.

— Јок amice, преферанс, преферанс ја!

И лепо човек види, све види и све ужива

— Ех мило нам је, врло нам је мило! — Обојица засипају поздравима новог учитеља, — баш нам је особито мило.

И збиља им је било мило. Пуначак човек, у годинама човек, један врло красан човек.

— Знате, — слади му пријатељ Аћим, — знате, amice, па ћемо после ручка, знате припалити, гуцнути, па преферанса, amice!

А ђаво искези своје зубе и демонски прену у смех.

— Преферанса? Извините, вели ја се никако не картам.... Ја знате....

— Штааа, — учини пријатељ Аћим и испале му лула из зуба.

— Не карта се?! Ама преферанса човече, за име Бога, једна невина забава, за децу господине мој забава.

И хладан туш засу раскрављена срца и следише се.

— Аја, вели пријатељ Аћим, — лепо ти ја, amice, крај електричног осветлења, крај топлог чаја, па..

И чисто им би жао што отпустише оно девојче. Сасвим ето свеједно. Господе, одрастан човек па не зна преферанса.

— Па да вас научимо, amice, да вас научимо. Ево ствар врло проста.

И почеше прве лекције.

— Мак вам је, amice: један . . .

— С далоном господине, иначе у игри: два . . .

— Немој, amice, немој збуњивати господина учитеља, прво нека овако. Дакле amice: мак: један, зелен: два, тиква

— Извините ја не разазнајем, знате, мак

Што је и знао нешто џандара тамо, тамо је друкчије, сасвим друкчије, сасвим друкчије некако.

— Хууу, човече, за Бога како не би знали мак. Гледајте, ево то, то вам је мак.

Бадава збунио се човек, па ништа. Изгледа му да би и Питагорино правило научио, а то му никад није ишло у главу, само преферанс не.

— А, нема ту ништа, — вајка се пријатељ Аћим испраћајући госте, — лепо ти је крај електричног осветлења, па уз топли чај, amice, па ти ја

Дани пролазе, ноћи пролазе, све пролази, а у шта? Ни у шта, тако у тартањ!

И не би ваљда никад ништа било! Попа не би можда ни долазио. Замолио би калуђера, па нека га за-

мене. Пријатељ Аћим ударао би са женом пунишака и тумачио јој да је деветица јача од седмице и тако у разигнацији дочекали би и суђени дан.

Ал ствар доби сасвим други вид. Наиме, учитељ и ако није имао смисла за преферанс, ал вино јако му се допало. Дивно вино! Кад се наточи, а оно без сифона, па врцају искре из њега као са жеравице.

И учитељ најпосле сагнуо главу, па сваки дан лепо код пријатеља на лекцију. То јест на вино и на лекцију.

— Пазите, амісе, само пазите! Изволте, поците Ово вам је: тиквени горњак.

— М хм, — вели уча па натеже чашу.

— А ово, амісе, ово је: црвени кец.

— Црвени кец, — понавља механично уча, гледајући једним оком у црвеног кеца а другим у празну чашу.

— Наспите, изволте, и мени амісе А ово видите, ово је: маквени долњак!

— Е, молим вас! Дакле то је маквени долњак!

И зацвркута и прецеди чашу.

Мора се признати учитељ је спор у таким стварима. Мора му се по неколико пута да објашњава. Ал тек, ствар одмиче И што год уча бива пунији знања то све празније бива буре пријатеља Аћима. И Бога ми за две пуне године научио човек. Нос му додуше дошао као шемничка лула, ал сад зна. Могоао би управо са самим школским надзорницима играти преферанса. Да богме, уз вино. Ако нема вина, не уме. На једаред не уме. Навикао уз вино, па ето!

Данас је први покушај. Данас, после седам година, данас први пут.

Киша сипи и влажи, ветар шиба а поп Танасије згурео се у бунди као у пећки, па ужива, топи се рећи од миља.

Ено види се и торањ сеоске црквице. Раге се лагано крећу, пуца блато под ногама, ал одмиче се.

Пријатељ Аћим попео се на таван па извирује на баџу. Учитељ отпљуцкује мислећи на после подне. И у опће учини им се оно малено исклисо сеоце као неко врло угодно гњездо.

— Ено га, викну пријатељ Аћим кроз баџу и поче да маше марамом на учитеља, а овај за уже па у звона.

Како је торжествено било у сеоској црквици. Истина нема их неколико свега, али брате — свечано. Поп удесио као на Богојављење и дрхти гласом. Пријатељ Аћим доодаје му кадионицу, клања се и звони на достојно. У опће неко ванредно расположење и осећаји. Поп Танасије у мало што није говорио беседу. А пријатељ Аћим кад је примио наору, пољубио га је у руку.

За Бога, после седам година једва једаред!

После службе сви су отишли код уче на шљивовицу. Жестока шљивовица! Послао му игуман, па ето не ће без друштва. Сви хвале: како је красна!

— Ех молим вас, амісе, чим ручате! Одмах молим вас!

— На служби, — одговори учитељ и чисто гледа ону руменику како се блиста

*

Спреми, Персо, пожури се спреми. Сад ће и господин учитељ!

И пријатељ Аћим узео па меша. Већ је и делио онако тек да види шта би добио.

— Бога ми преферанс, амісе преферанс! Види, ево види молим те!

— Дивно, — вели поп Танасије,
— дивно!

— Ех, амісе, једва после седам
година.

— Ал сад зацело!

На једаред утрча бабица као без
главе, расчерупана, спала јој кецеља,
зинула, а рукама се удара у прса.

— Шта је?

— Шта је забога?

— Капља!

— Кога? — викнуше и поп Та-

насије и пријатељ Аћим, а дах им
застао.

— Учишеља, куку мени!

Пријатељ Аћим испусти карте из
руку, а поп Танасији пуче копча на
појасу.

— Ах, амісе, — заврши прија-
тељ Аћим дошавши мало к себи, —
нема ту ништа. До године ти ја, амісе,
крај електричног осветљења па уз
топлу шољу теја, па свечано жежем.
Свечано, амісе, преферанса!

ЛЕДИ КЛАРА ВЕРЕ ДЕ ВЕРЕ

— Alfred Tennyson —

Леди Кларо Вере де Вере,

У ваше мржње ја не упало'!

Сељачко срце верно и просто

Ви бисте хтели сломити радо.

Љупко ма како гледали тако,

Ипак од вас се отрогох, Леди!

Ма да је племство од сто грофова,

За мене све то ништа не вреди.

О Леди Кларо Вере де Вере,
Прецима ви се хвалите радо;

Ал' ипак ја се поносим више:
Не бринем знати од ког' постад'о.

За прохтев смешан не сламам грешан
Ничије срце, што љубав тражи.

Девојка проста, невина, мила,
Више од сто грובה важи.

О Леди Кларо Вере де Вере,
Нађите себи играчке боље;

Јер ма ви били краљица света,
Поданик бити ваш — немам воље.

Љубав би хтели да ме устрели,
Али с презрењем ја вас не хтедо'.

Ни лав камени код врата ваших
Хладније но ја није вас глед'о.

О Леди Кларо Вере де Вере,
Подсетисте ми из нова јаде:

Једва је липа листала три пут,
Откако Лоренц, сиромах паде.

Гледање жарко! — Љубавна варко!..
У мађији би се ви разумели!

Ал' на његовом врату белегу
Доиста не би видети хтели.

О Леди Кларо Вере де Вере,
Када га мати мртваг опази,
Препуна бола, к'о жене што су,
Зло се о вама она изрази.

Клетву сам само ја чуо тамо,
Ипак о томе не казах ником';
Она не беше хладна и мирна
К'о што је племство Вере де Вере.

О Леди Кларо Вере де Вере,
Некакав дух вас прати једнако,
Крај врата ваших и крв је пала,
Сломисте срце искрено тако.
На њег' без муке стависте руке, —
И он помисли: сме да вас љуби;
А ви му гордо казасте тада
Све претке ваше — и то га уби!

Верујте, Кларо Вере де Вере,
С подсмехом гледа с небесног крова
Баштован Адам са женом својом
Доле на племства сујетна ова. —
Варка, но шта је? — Ја мислим: да је
Племенит, ком' је душа ваљана.
Срце се цени већма од круне
И верност више но крв Нормана.

У Београду, 1898.

Ја знам то, Кларо Вере де Вере:
Ви сте у замку очајни скоро,
Дремљиво вам се склапају очи,
Сâт вам за сâтом протиче споро.
У пркос сваком раскошу таком
У златној кући венете тамо,
Не знате време скратити чиме,
С тога лукавства смишљате само.

О Кларо, Кларо Вере де Вере,
Када вам дани досадно трају,
Зар вам не дође ни један просјак?
Нема ли бедних у вашем крају? ..
Чин'те доброту: децу сироту
Учите шити, учите књизи,
Молите Бога за једно срце!
Простака својој остав'те бризи.

Никола Богосављевић

Б И С М А Р К

Бисмарку се има мишљење да је у унутрашњој политици био један конзервативац врло крут, а у спољашњој један дипломата чија се снага састојала у његовој безобзирној искрености, а да је, зар због тијех особина, до краја своје политичке каријере само за утјехе знао. Ово мишљење далеко је од тога да буде тачно. Тај диктатор превијао се између странака као да би био концелар од каучука, а не од гвожђа. Његова дипломатија, за тим, не одликује се баш одсуством оних ситних вјештина којима се служила стара, Метернихова школа. Најзад, под питањем је и то да ли је ујединилац Немачке у свима својим предузећима био подједнако срећан.

I.

Истина је да се, сасвим у почетку, Бисмарк представљао свијету као је-

дан јункер који има све предрасуде свога сталежа. Већ у својој првој бесједи он је спорио благодети парламентаризма. За тим су дошле друге бесједе гдје је он, тоном чудновато убеђеним, заступао начела монархије по божанском праву. Он је подизао свој глас противу слободне штампе, противу давања политичких права Јеврејима, противу помиловања учесника у револуцији од 1849. речју противу свију иоле либералнијих мјера. Но у том погледу од свега је карактеристичнија она његова бесједа којом се противио да Пруски краљ прими царску круну од народне скупштине у Франкфурту. Те круне које скупштине дају нису, по његовом мишљењу, биле праве него од артије.

Нашав се једном на влади, он је посвједочио истина своје презирање према парламентаризму тиме што је, кроз више година, владао без редо-

вно одобреног буџета. Ипак за то он пред Савезну Диету није нашао ни с чим бољим да изађе него с предлогом да се сазове једна скупштина изабрана општим гласањем. Права народна била су добила, на неочекивани начин, врло одлучног поборника у том племићу са средњевјековним погледима, у том министру једног владоца по милости божјој. Прва странка с којом је, као канцелар, ступао у борбу није била никоја друга него ултрамонтанска, и његово мистично схватање монархије није му ништа сметало да противу цркве донесе законе који, по строгости, ништа нису уступали сличним законима у атеистичкој Француској републици. Кома су његови пошљедњи напади били намењени, и сувише је добро познато. По својој оставци он није престајао подстицати на свога цара не само домаћу штампу него по потреби и страну. Пошто је, годинама, потраживао за владоца неограничену власт, он му у један пут није признавао више ни толико права да своје ministre може мијењати. Његову радњу, коју је раније гледао да сасвим отргне надзору скупштине, он је тада без икаква двоумљења подвргао новинарском претресању. И на тај је начин, ето, тај стари слуга Хоенцолерна забављао своје старе дане.

Непостојаност Бисмаркова конзерватизма вјероватно долази од туда што је он у опште био неспособан да се привеже уз каква начела. У почетку своје концеларске владавине он је покушао да од напреднијих конзервативаца и умјерених либерала састави једну своју странку. Његова је политика по томе требала да буде она златне средине, — политика једна која се у напријед не може осудити, али која не представља никаква дубока увјерења код онога

ко је води. Доцније се он ослањао час на конзервативце, час на либерале, а ашиковао је са свима странкама редом, не само са прогресистима и ултрамонтанцима, него и са самим социјалистима. И не може се рећи да је при тијем пазарима са странкама ћар био увијек на његовој странци, — да је другим ријечима, његова политика остајала иста, док су се политичке групе, помоћу којих ју је изводио, у његовој служби смењивале. Прије изгледа да је он са запрегом у својим колима мијењао и правац којим је тјерао. Кад му је у једној прилици постало немогуће саставити већину без ултрамонтанаца, он није привукао њих к себи, — он је сам пришао к њима. Њихово пријатељство платио је тиме што је постепено престао промењивати своје раније антиклерикалне законе, и поред свега што је говорио, ипак отишао у Каносу. И таки обрти нису код њега били ни најмање ријетки. Присталица слободне трговине до 1878. он од тог датума усваја заштитни систем. На систематско гоњење Пољака одлучио се још касније, 1884. Што се тиче његових колонијалних тежња, које су се такође те године стале објелодањивати, оне су стале у отвореној супротности с оном његовом изреком да би Немачка с насеобинама изгледала као човјек који носи свилу, а испод ње нема кошуљу. Ни према самим социјалистима он није имао сасвим доследно држање, јер, ако је с једне стране, социјалистичку пропаганду гледао свима средствима да угуши, он је, с друге, учинио да се усвоје закони који су за цијело били први озбиљнији покушаји социјалистичког законодавства у Европи. Важно је да су сви ти обрти наступили под притиском тренутних нужности, да не одгова-

рају никаквим дубљим промјенама у његовим мислима. И на пр. усвојење заштитног система не везује се код њега ни за какву ширу замисао о економној политици Њемачке. Он се ријешио да кад му повиси царину тек онда је пропао план да другим начином завођењем монопала дувана створи царевини нове изговоре. Док је Сер Роберт Пил прекинуо са заштитним системом у име једног великог начела, Бисмарк се на тај систем вратио из разлога више фискалних. У опште у његовој унутрашњој политици залуд ће се тражити какве руководне идеје. Он се поводио за околностима једног тренутка, владао од данас до сјутра, био у потпуном смислу ријечи један опортунист, што, кад се мало размисли, значи политичар без оригиналности.

II.

С искреношћу његове дипломатије не стоји ништа боље него с његовим конзерватизмом. Јер ево само неколико примјера. У Данском питању, гдје је свој први већи успјех однио, он је тако рећи до пошљедњег часа, увјеравао Енглеску и Данску да Пруска не само да жуди сама за Шлезвигом и Холштајном, него шта више гледа да спријечи сваки покушај Њемачког Савеза противу тијех војводина. На основу таквих увјеровања, Дански је посланик извијестио своју владу да се кнез Бисмарк *шопило* заузима за интересе њихове државе. Не само то: 14 октобра 1863 он се и *писмено* обвезује према Лондонском Кабинету да ће под извјесним условима спријечити савезни поход на Шлезвиг и Холштајн. Ти су услови испуњени, и онда, 9 новембра, у мањем размаку, дакле, него од мјесец дана, он изјављује да Пруска нема шта више да замјери уласку

савезне војске у ове двије области. У први мах, говор је да се само Холштајн заузме; ну, пошто су Велике Силе на то како тако пристале, Бисмарк се у један пут досјећа да ратне операције морају и Шлезвиг обухватити. Што је најљепше, по програму, Шлезвиг и Холштајн, имају се ујединити у једну државу под суверенством кнеза Августенбершког. Ни Аустрија ни Њемачка, које су отргле ове војводине данском краљу не потражују их за себе. У томе смислу оне дају формалну изјаву 24 маја 1864. Пруска, од своје стране, нарочито истиче *најиреца* права кнеза Августенбершког. Ну, већ крајем исте године, Бисмарк открива да кнез Августенбершки није једини претендент, ту су још, као озбиљни такмаци војвода Олденбуршки и војвода Хесенски. Рад да ником на жао не учини, Бисмарк тражи стручно мишљење код правника, и ови пресуђују да ниједан од претендента нема права на Шлезвиг и Холштајн, да једини ко на њих има права то је краљ Дански, али како је он ратом принуђен уступити те области владоцима Аустрије и Пруске, то се може сматрати да су његова права прешла на ову двојицу. То гледиште на Шлезвиг и Холштајнско питање Бисмарк објелодањује као своје, јула 1865. Више од године дана, дакле, требало је да се парче по парче дозна потоња мисао тог тако отвореног дипломате. — У очи аустријско-пруског рата он је водио с Наполеоном III. преговоре о накнади која би се Француској за њену неутралност дала. Пре Садове, он је будући по својим властитим ријечима прво Њемац па онда Прус, пристајао да Француска заузме лијеву обалу Рајне. Послије Садове, о лијевој обали Рајне није хтио ни да чује,

него је великодушно упућивао Француску на Белгију. А кад је један пут мир између Аустрије и Пруске био начињен, Бисмарк се и за Белгију чинио невјешт! Водити на такав начин преговоре, не значи баш играти с отвореним картама. — Непосредни повод Француско-Пруском рату, који је брзо за тим дошао, било је кандидовање кнеза Хоенцолерског на Шпански пријесто. Оно није било сасвим случајно. Мисао је о њему натурена Шпанској привременој влади од стране кнеза Бисмарка, који је тога ради и нарочитог човјека био послао у Мадрид и он је тако мало крио своје учешће у томе послу да се оно објелоданило тек ове године, кад је по његовој смрти, др. Буш издао о тајнама тог искреног човјека једно дјело у три свеске. Кад је у једном тренутку изгледало да ће се Француска и Њемачка најзад опет споразумјети о шпанском пријестолу, Бисмарк је пустио у публику депешу како се у Емсу француски посланик понашао према краљу Виљему недовољно учтиво, и како је овај морао с тога прекинути с њиме сваки саобраћај. По властитом признању Бисмарковом та је депеша била измишљена, — измишљена у циљу да се једновремено раздражи и Француско и Њемачко јавно мњење, и на тај начин рат начини неизбјежним. И ето тако тај Бисмарк за кога се прича да није умио ни лагати у најодличнијем дипломатском смислу, носи на души један несумљиви фалсификат. И треба ли даље ређати? Треба ли, нарочито, помињати оне небројене тајне уговоре које је закључивао, и који се дијеле на просте, као они са Јужним и Њемачким Државама послје Садове, и на двоструке, као она два једновремена савеза за одбрану, један с Русијом

противу Аустрије, а други с Аустријом противу Русије. Таки нас документи изненађују у историји једног човјека који се хвалио да је створио нову школу у дипломатији, школу која не зна за прикривање. Озбиљно говорећи, он никакву нову школу није створио. Средства којима се служио стара су као и сама дипломатија.

III.

Што се тиче његових успјеха, неоспорно је да их је до 1870 имао, и то врло великих. Може се истина примјетити да је све те успјехе, и ако по општем мишљењу први дипломата свога времена, Бисмарк постигао најмање дипломатским путем, а то је ратом, и да су према томе то успјеси њемачке војске, а специјално Монткеови и Ранови, а не његови. Ипак остаје на његовој страни, да је прије сваког рата успио потпуно осамати свог противника, да је 1863 избјегао посредовање Француске и Енглеске у корист Данске, да је 1866 осјетио споразум између Француске и Аустрије, да је 1870 укочио сигурне савезнике Француске, да се, у кратко, никад није нашао између двије ватре, и ако је често за длаку фалило да се између њих нађе. Вјештина са којом је уносио забуну међу кабинетe, изигравао један другима паралисао њихове покрете, и у тренутку своје радње држао их све сведене на улогу немоћних гледалаца, — та вјештина у овоме вијеку није била надмашена. Али од 1870 срећа као да га почиње издати. Од тада у спољној политици његова је брига била да Француску држи стално осамљену. У томе циљу он је склопио тројецарски савез; иза овога, тројни; најзад дошао је на мисао да се овим савезом комдинује један мање више потајни Руско-Њемачки споразум. Све узалуд! Фран-

пуска је на крају крајева опет нашла себи савезника, и то баш у тој Русији, чије је историјско пријатељство према Прусској и дало могућности кнезу Бисмарку да изврши своје најсмелије планове. — Његова колонијална политика вођена је без великог плана. Он је дао побити њемачку заставу у неким тропским крајевима од којих трговина његове земље није видјела велике користи. При тим предузећима два пута је био принуђен устукнути испред једног противника, и ако је један пут тај противник била Енглеска, други је пут то била само Италија. Свакојачко он није привриједио Њемачкој ниједну колонијалну област која би се дала упоредити не само с Египтом на који је баш у то вријеме, Енглеска ставила руку, него ни са Тунисом и Тонкингом које је унижена и побијеђена Француска успјела себи обезбиједити. — Унутра он је повео једну антиклерикалну политику у којој није истрајао, и која је само изазвала стварање једне ултрамонтанске странке. У борби са социјалистима још је мање среће имао. Та странка, која је 1871 имала само три члана у Рајхстагу, имала их је 1890 тридесет и пет. Број се њених бирача, међутим, био попео на читав милијун, и то тако да се најзад и сам Бисмарк морао назвати социјалистом, истина државним, али тек социјалистом. Његове мјере противу Пољака и његове владе у Елсас-Лотрингији показале су се подједнако јалове. — Он је допринио истина у великој мјери, да се једна царевина створи, али, пошто је она била створена, изгледало је да он не зна како може да управља. Он никада није био у стању изазвати једну струју у јавном мњењу; на ово он је ути-

цао само кроз прес-биро, а обмањивати јавно мњење фабрикованим чланцима и депешама, то није исто што и водити га. Његово поступање са скупштинама показало се чудновато неспретним. Ниједном министру, ваљда, није одбачено толико предлога колико њему, а и они који су му примљени, већим дијелом примљени су, тек пошто се бар једна скупштина морала распустити. Организовати једну странку, он је толико био неук, да су се за његове владе подигле и ојачале само оне странке које је он гонио: социјалисти и ултрамонтанци. Оне, на против, које су њему служиле, конзервативци и либерали, — само су се распале. На седам година пошто је ујединио Њемачку, ауторитет му је у скупштини био већ сав истрошен, и он је, тога пута озбиљно, морао понудити цару оставку. Кад је 1890 збачен, његов је ауторитет одавно био мртва ствар. У томе тренутку он се налазио испред једне буне свију странака према којој се осјећао тако немоћним да се обратио свом можда највећем противнику, Виндхорсту, за заштиту. У опште како се управља јавним мњењем, како се води скупштина, како се држи једна странка, како се изводе законодавне реформе, Бисмарк је имао само да научи од тог истог Гледстона кога је он са презирањем називао професором

Од куда, међутим, долази да многи-ма он изгледа узор државника коме је полазило за руком све чега би се год латио?

Може бити зато што је он имао могућности да кроз близу тридесет година троши годишње око четврт милијуна динара на новине које ће причати свијету о његовој генијалности.

СТРИНА МАРА И ЧИКА ПИШТА

Новела једног седмогодишњег дечка

— Gárdonyi Géza —

Стрина Мара носила је сукњу, и била је госпођица на спрату.

Чика Пишта био је господин и цигаре је пушио.

Овај чика Пишта сваки је дан долазио к нама горе на спрат, да каже, какво је вријеме.

— Данас је лијепо вријеме, — казао би.

На што би стрина Мара овако одговорила:

— Заиста, лијепо.

Или би казао:

— Нешто се наоблачило.

На што би стрина Мара овако одговорила:

— А можда ће се још данас извездити.

Затим би задијевала цвијеће чика Пишти у капут.

Добар ли бјеше овај чика! Кад год сам сио крај њих, увијек би ми дао по новчић, да идем у дућан и да купим шећера; али би ми и то казао, да не купим ту у сусједству, него код другог трговца, што је даље тамо, јер код оног има љепшег; још би ми и то казао, да се не журим, јер могу сломити ноге на басамцима.

Богме га ја нисам послушао. Ко би још ишао лагано, кад по шећер иде. А ноге обично не ломим.

Кад сам се вратио, опет сам сио крај стрина Маре, па сам сисао шећер.

Чика Пишта помилује ме по глави, па ми опет да новчић, да купим пишкоте, и да здраво, здраво далеко идем и то лагано, јер ко се жури, од тог неће никад бити ваљан човјек.

Тако ми је давао и по четир пет пута за једно пошље подне, а ја држим, да ни краљевском сину нису толико угађали, као мени. Кадгод сам чак у Будим ишао да купим шљива.

Пошље наједаред омрзнем на слаткише. Није ми требало ни шећера, ни пишкота. Чика Пишта ми је онда давао много новчића, само да идем да купим што.

Новце стрпам у џеп, и свечано изјавим, да ми се не свиди ни ићи, ни куповати, ни јести.

Онда ме је узео у крило, па би ми покрио главу својим огртачем.

И онда би увијек цвркутао некако.

Баш сам волио да видим, како он то цвркуће устима, али није ми показао ни једанпут.

Смијали су се, што сам тако радознао. Стрина Мара би се запурила, као трешња.

Једаред су ми пак казали, да ће врабац излетити из пећи; само да вребам, па ћу га ухватити. Цијело сам пошље подне пресједио крај пећи. Ал врабац није смио да изађе, јер они су непрестано у другој соби шапутали и цвркутали.

Стрина Марина' мама у то доба није никад бивала код куће. Ишла је у цркву. Једанпут се раније вратила кући, него што смо је очекивали. Чика Пишту ово страшно изненади. И стрину.

Мене није изненадило.

— Шта тражите овде? — рећи ће она. Затим дода:

— Торњајте се!

Питао сам пошље стрину Мару, зашто је чика Пишта морао да оде?

— Јер нема новаца! — одговори тужно стрина Мара.

— Нема новаца? — рекох чудећи се, — како не би имао новаца. Увијек му је пун џеп новаца.

Једно пошље подне стрина Мара оде са чика Пиштом да се шетају. Мени су предали једно писмо. Каже стрина Мара:

— Чувај то писмо, па га подај онда мами.

— Цијело вече стајао сам крај писма. Објешењаче — рекох пријетећи — не ћеш ми утећи.

У вече дође стрина Марина мама. Прочита писмо и викне:

— Јао! Јао! Јао!

Затим се стропошта у наслоњачу.

— Што плачете, стрина?

Каже:

— Онај нитков! Онај нитков!

— Ко то, стрина?

— Пишта, онај твој драги чика Пишта.

— А, то није истина, — ја одговорих слободно, — чика Пишта је добар човјек, мени толико на шећер даје.

На ово је она даље плакала, и каже, да сам мали магарац.

Много је времена прошло. Дрва се обукла у жуто одијело, али је здраво захладило, брзо га скидоше, на се обукоше у сњегне opakлије и загрнуше бијели боа.

Кад сам ишао у школу, сретнем се са стрина Маром. Како смо се обрадовали! Сто пута ме је пољубила, затим ме посади у трамвај; па ме онда одведе далеко, у једну малу кућицу. Тамо сам затекао и чика Пишту, и једног малог Јошку.

— Видиш, — каже стрина Мара, — то је рода донијела.

— Теби донијела?

— Мени богме.

— Кажи јој, нека и мени донесе.

Волио бих тако једног малог Јошку. Био је шаливчина, весео, објешењак. Увијек се смијао а ноге и руке непрестано је вртио. И богме је умιο хватати и ногама.

Затим су ме питали, што ради мама?

Казао сам им, да у јутру кува, каву у подне пак супу. Јучера смо јели мамалуге са шећером.

— А плаче ли?

— Не. Кад досијпе, само онда плаче.

— А спомиње ли нас?

— Како да не. Каже: сирота Мара, одвукао је нитков! Па се моли Богу пред стрина Марином сликом.

Напунише ми џепове са колачима. У један џеп метнуше Јошкину слику и напишу на њу: *Мајкино унуче*. Затим ме натоваре на трамвај па ме пошљу кући.

Већ ме је цијела кућа тражила.

— Дакле ниси пао у Дунав? — питао ме је вратар.

Овај вратар увијек се бави тако глупавим мислима.

Ал и стрина ме је то питала. А стрина је паметна жена.

— Та како сам могао пасти у Дунав, кад сам за Бога био са стрина Маром.

На то ме стрина ухвати за руку и тако ме брзо поче да диже по степеницама, да се скоро стропоштах.

— Гдје си био? — питала је, кад смо остали на само, ал таким гласом, да од страха једва што ми дах не застаде.

— Код стрине Маре, — одговорих дрхћући.

— Гдје станује?

— Код чика Пиште.

— А он, гдје он станује?

— У Атила-улици.

— Што си видио код њих?

— Једног Јошку.

— Каквог Јошку?

— Тако малог.

— Како малог?

— Тако, тек колико моја рука; живи у јастуку, увијек се смије, а ноге у вис диже. Ево му и слике. Стрина зграби слику. Оде к прозору... Плакала је. Затим се опет смијала. Кад је плакала, махала је главом, а кад се смијала, гледала је у слику.

Јер није се ни могло у оног Јошку гледати а да се човјек не смије. Тако је смијешан, весео, објешењак.

Са дозволом пишчевом превео: П. Ј.

Из ШАНФОРОВИХ

„МАКСИМА И МИСЛИ“

(СВРШЕТАК)

Француска, земља гдје је често корисно показивати своје пороке, а увијек опасно показивати своје врлине.

— Париз, варош уживања, забава, и тако даље, у којој четири петине становника умире од невоље.

— Енглези су једини народ који је нашао начина да ограничи власт једнога човјека чија је слика на једном малом талиру.

— Како то да се и под најстрашнијим деспотизмом човјек одлучава да има порода? Зато, што су закони природини блажи али и неодољивији но закони тирански; зато, што се дијете осмејкује на своју матер под Донцијатом као и под Титом.

— Несрећа је за људе, срећа можда за тиране, што сиромаси, невољници, немају нагон или понос слона који се никако не плоди у ропству.

— Ја, то је све: остало је ништа — ето деспотизма, аристократије и њихових присталица. Ја, то је други; други, то сам ја: ето народног поретка и његових присталица. Према томе, одлучите се.

— Све што изилази из народног стаљежа оружја се противу њега да га гњечи: војник, чиновник који је постао секретар краљев, проповиједник који је изишао из села да проповиједа покорност власти по милости божјој, историограф, син Баромапипов, и тако даље. То су војници Кадмови, први наоружани противу своје браће, и који се бацају на њих.

— И Европа има своје Црнце: то су сиромаси.

— Када се учини каква јавна будалаштина, ја тада помислим на мали број странаца који се могу налазити у Паризу, и увијек сам готов да се растужим, јер ја волим своју домовину.

*

БИЉЕШКА О ШАНФОРУ

Међу писцима који су понос француске књиге, једно од првих мјеста заузимају *моралисти*, као што су Монтењ, Ла Бријер, Паскал, Ла Рошфуко, Вовнарг, Шанфор. И када се каже: моралист, читалац ваља да се ослободи оног рђавог утиска који, због своје свакодневне употребе, повлачи та ријеч. Моралисти нису они несносни и недошљедни предикатори димастичног морала, него дубоки, паметни посматрачи душевног живота људског, духови првог реда „који представљају са толико разноликости колико и сјаја генија наше земље у посматрању и цртању срца људског,“ како вели Прево-Парадол у своме *Огледу о француским моралистима*.

Један од тих људи, иначе једна од најсветијих личности осамнаестог вијека, јесте Себастијан-Рош Никола, звани Шанфор. Живот његов то је тужна прича о човјеку који се није родио у своје доба. Рођен 1740. (или 1741.) у једном селу близу Клермана, син — можда ванбрачан — једнога бакалина, истеран из школе због сатира противу педантних професора, он је ушао у сурови свијет, без новаца, без свега, без игдје ичега и без игдје икога. И најљепше године своје младости морао је провести у патњи, у тами, зарађајући на незнатним листовима, давајући часове, радећи за књижаре. Извјесне његове посланице у стиховима, похвале — Ла Фонтену и Молиеру, — комедије и трагедије привукоше на њ пажњу Академије, она га почне награђивати, а 1781. изабра за свога члана. И пошто је на тај начин стекао службено признање, добио државну пензију, дошао и до гласа и до осигураног материјалног

опстанка, он је могао, као сваки каријерист, живјети сит и задовољан, с умјешношћу брати плодове радне и напорне младости, једном ријечју, да се изразим техничким изразом, гледати своја посла. Али смјели, критички дух, осјећање личне честитости, одвратност према добу у коме је живио и околина у којој се кретао, она кобна његова „четрдесета година,“ када човјек остане без илузија и осјети таштину и пролазност свега — све то учини те он омрзне и свијет и друштва, па најзад, и сам живот. И то мучно стање ублажавала је ствар Велике Револуције; искрено, са одушевљењем за њене идеје, са пуно мржње на „стари поредак“ бацио се у револуцину матицу, и сву своју скромну уштеду од неколико хиљада динара, жртвовао је на њене циљеве. Са Миравом био је и раније у врло блиској вези, и држи се као поуздано да су многе, и то најсилније бесједе „лава Револуције“ писане у сарадњи са Шамфором, а неке чак да су искључиво изишле из његова пера. Неко вријеме био је секретар Јакобинског Клуба, а затим приђе Тирондињцима. У крвавим међусобицама између обје главне странке Револуције, Шамфор, незадовољан са животом и преварен у својим надама, метком из пиштоља размрска себи нос, истјера једно око, и бријачем отвори вене на руци. Излечен од тога, умре наскоро, пошље једне операције, 1794. године.

Књижевни рад његов био је разноврсан: пјесник, трагедист, критичар, полемичар, историк. Али оно што му је најбоље и што је његово име предало потомству, јесу двије велике биљешке нађене у његовим хартијама последије његове смрти, и које су наскоро штампане под насловом *Максима и Мисли и Анегдоте*. То су двије омање збирке, и у њих је — нарочито у прву — Шамфор унио сав плод свога великог искуства и познавање свијета, дубока, фина, опажања о човјеку, друштву, о најтањим осјећајем и

најкрупнијим питањима. То су непосредни утисци, савесно биљезени с дана на дан, аутопсија, барометар једног снажног и немарног духа, вјерна слика, морални и социјални живот цијелога једног доба. И све то са толико духа, са толико вјештине и сјаја у стилу! У *Максимама и Мислима* огледа се благодарна и њежна душа коју је живот смрвио, безобзирно, често свирепо цртање јадне природе људске, отворена одвратност према мајмунском отменом друштву Осамнаестог Вијека, презирање свију златних телади којима се тада (на жалост, још и данас) клањамо. И оно што даје толику вриједност он тим његовим паметним ријечима, то је што се осјећа да је све писац осјетио, искусио, то је што су то прије јауци него ријечи. А треба ли боље доказа његовој искрености него што је живот његов, нарочито трагични, крвави свршетак?

На једном мјесту сам каже, да је његова мизантропија филантропија. И одиста, он мрзи изопачена човјека, али не човјека у опште, његове ријечи о жени су сурове, љуте, али је у животу своме имао чисту, искрену, узајамну љубав; он мрзи феудно друштво, али не друштво у опште. Некрасов на једном мјесту лијепо вели:

*Ко живи без туге и гњева,
Тај не воли отаџбину своју.*

Он је волио народ, и све оне који страдају, јер је био дијете, народно, јер је и он трпио. Колико је пута овај велики и паметни човјек у средини отменога друштва, племства по крви, примјетио лак изопачен осмјех, једном тога гласа, један покрет на лицу, који му је давао на знање, *roturier*, да је изишао из *pute*, и да му они чине част када њега, нижег од себе, примају у своје кругове. Изгледало је у тим тренуцима да је он у средини дегенерисаних потомака старих Крсташа само зато, да их забавља, увесељава, да је он обичан дворски лакрдијаш коме се плаћа за његов посао, за сладовање ума његова. И тада су се рађале оне мучне ријечи

о племству, о апсолутизму, о срамној неједнакости друштвеној. И син сеоског бекелина, човјек који је никао посред страховито потчињене и осиротјеле масе народне, који је своју најљепшу младост провео у мучном раду и у борби за комад хљеба која тако понижава човјека, са својим снажним духом, са својом благородном отменом душом, у онако наказно доба, морао је пригрлити ствар Демократије, заложити се за ствар сиротих и потиштених, и од њихове ствари направити питање своје савјести.

И то је једна од његових непобројних страна која га чине тако модерним, тако блиским нама и нашем добу.

Биоград.

* * *

Ова биљешка изашла је цука но што сам мислио, и изгледа као нека препорука и одбрана. Ово пошљедње не бих желио. За људе који знају колика је корист од отворено речене истине, препорука је излишна; за људе којима могу бити немиле овакве мисли, одбрана не би имала смисла, и ја у опште никако и не бих желио и да је пишем.

Буду ли ови одломци нашли код читалачке публике, или бар код мањег дијела њеног, на половину допадања, на колико по свој прилици имају право, ја бих се могао ријешити да цијеле *Максиме и Мисли* штампам у засебној књизи.

Јован Скерлић.

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа А. К. Толстоја.

С руског преводи Вукосава Иванишевићева.

(НАСТАВАК)

Дале! викну Морозов и одгурну Грјазнога — не крећи, поганиче, до бојарина Морозова, чијим су праћедовима твоји стари служили, као робови.

Затим се окрену цару и дркћући рече:

— Господару, узми натраг своју ријеч!

Нареди да ме погубе! Ти си вољан у мојој глави, али у части мојој није нико!

Грозни погледа опричнике.

— Зар нијесам право рекао, да Дружина воли шалу? Чусте ли га? Ја нијесам вољан, да му дарујем капут!?

— Господару! — продужи Морозов. Преклињем те именом Господа Бога, узми ријеч натраг! Нијеси се био ни родио, а твој ме отац награђивао и волио. Заједно сам са Хабаром Симским освојио Чуваш и Черемис на Свијаги, протјерао сам са кнезом Одоевским и Метиславским са Оке кримскога царевића, и одбио татарски на-

падај од Москве. Јесте, много сам рана задобио, много сам крви пролио, служећи теби господаре и оцу твоме. Нијесам чувао главу ни у боју, ни на гласању: ја сам говорио за тебе и за твоју мајку, када си био малољетан; бранио сам вас од Шујских и Бјелских. Једину сам част чувао, никоме до сада нијесам пустио да ми је замрља! Зар ћеш ти сада да осрамотиш моје сједине? Зар ћеш ти да се изругиваш са слугом твојих родитеља? Нареди нека ме казне, господару, нека ми глава одмах сада одлети на губилишту; ја ћу весело и на муке поћи, као што сам некада ишао у бој!

Сви бјеху потрешени овим говором, али се зачу снажни царев глас.

— Доста је брбљања! рече он љутито, — твоје су ми глупе ријечи показале, да ћеш бити добар шаљивчина. Облачи лудин капут!

— А ви, — рече цар опричницима — ви му помозите, да га обуче; он је навикао, да му се служи.

Када би се Морозов покорио, и пузећи на кољенима молио за милост, можда би се цар и смиловао. Али је Морозовљев изглед био и сувише охол, глас сувише одважан; у самој његовој молби чула се непопустљивост, а то Јован није могао сносити. Он је према свима снажнијем карактерима осјећао мржњу, а што је у пошљедње вријеме охладно према Вјаземскоме: била је узрок кнежева одважност и постојанство.

За један тренутак опричници згулише са Морозова горњу хаљину, и стадоше му навлачити капут. При пошљедњијем царевијем ријечима Морозов се престаде одупирати. Он пушта да га облаче, и мирно гледаше, како опричници подружливо на њему намјештају и дотјеривају капут. Он се бјеше дубоко замислио о самоме себи.

— А капу сте заборавили? — викну Грјазној, па натаче на бојаринову главу смијешан шарени калпак, затим се одмаче и поклони до земље.

— Дружина Андријевићу, — рече он — бијемо ти челом, и честитамо нову дужност. Весели нас, као што је и Ногћев радио.

Овдје Морозов подиже главу и прегледа скуп.

— Добро! викну он гласно и тврдо, — примам нову царску милост. Бојарину је Морозову било непристојно сједити ниже Годунова, али царској будали пристоји, да сједи за једнијем столом са Грјазним и Басмановим. Помакните се господо! Дајте мјеста новој шаљивчини! Пропустите луду и слушајте, како ће он веселити цара Ивана Васиљевића.

Морозов учини такав заповједнички знак, да се опричници и нехотице размакоше. Он приђе столу, звонећи звонцима, и сједе на клупу према Јовану, али тако

величанствено, као да на њему мјесто лудина капута бјеше царска порфира.

— Како ћу те веселити господару? упита он скрстивши руке, и гледајући цару право у очи. — Навикао си се на свако задовољство, па те тешко задовољити. Збиле су се многе шале у Русији, од када ти господариш. Веселио си се још као дијете, гњавећи коњем народ по улицама; веселио си се, када у лову нареди слугама, да закољу кнеза Шујскога; веселио си се, када ти дођоше народни изасланици из Пекова, да се туже на твога намјесника, па ти нареди, да им се врелом смолом браде пале.

Опричници хтједоше да скоче и да нападну на Морозова; цар их знаком задржа.

— Али, — продужи Морозов, — оно је све било дјетињарија, па ти то веселе досади. Ти отпоче знатније људе калуђерити, а жене им и кћери срамотити. И то ти додија. Онда стаде све вјерније и оданије слуге на муке мећати. Већ бјеше веселије, али не дуго. Та нећеш се вазда изругивати са народом и бојарима? Дај да и цркву Христову похулимо! Зато ти покупи најгору и најпоқваренију врсту људи — опричнике, обуче их у калуђерске мантије, и ти пред њима, па дању људе кољете, а ноћу црквене пјесме пјевате. Та ти си сам, умрљан крвљу, и пјевао, и звонио, готово и службу служио. То веселе испаде најзанимљивије, нико га није могао ни измислити, него ти!

— Шта ћу ти још рећи, господару? Како ћу те развеселити? Ваљда ово: док ти са својим опричницима играш, звониш на јутрењу, и у крви пливаш, — удариће на тебе са једне стране Жигмонд, са друге Нијемци и Чуди, са треће Хан. Навалиће опет на Москву татарска орда, а не ћеш имати људи, да бране наше светиње. Запламтиће опет Божји храмови, светитељске мошти, настаће опет Батијево вријеме! Па ћеш ти, цар све Русије, кле-

чати на кољенима пред Ханом и ропски му стопе љубити!

Морозов умуче.

Нико га не прекиде, изгледаше као да нико и не дише. Блијед, погнуте главе и са пјеном на устима — сјеђаше цар. Он грчевито стискаше руком крај од столице, изгледаше да се боји, да ни једну Морозовљеву ријеч не пропусти, него их урезиваше у памети, да му послјије за сваку отплати засебном муком.

Сви опричници бјеху блиједи, нико не смједе, да у цара погледа. Годунов гледаше у земљу, притајиваше дисање, само да не обрати на себе пажњу. Па и самоме Маљути бјеше незгодно.

Наједанпут Грјазној истегну нож, притрча цару, и показујући на Морозова, рече:

— Допусти ми, господару, да му овим уста затворим.

— Не смијеш! рече тихо и загушено цар, — пусти његову милост да доврши! Морозов поносно диже главу.

— Још хоћеш шале, господару? Изволи, ја ћу те веселити! Остао ти је још један вјерни слуга, старога, бојарскога поријекла; њега још нијеси казнио, можда си се бојао Божје љутине, а можда му још нијеси заслужену казну измислио. Он је живио удаљен, под твојом немилошћу, могао си га и заборавити, али ти никога на заборављаш, господару! Ти му посла Вјаземскога, да му кућу запали и жену одведе. Када ти стари бојарин дође, да се потужи на Вјаземскога, ти им нареди, да се ради твоје забаве бију на Божјему суду, у нади да ће Вјаземски убити старога ти слугу. Али Бог не хтједе његове смрти, него показа правду!

— Шта си тада урадио, господару? Тада — продужи Морозов, и глас му задрхта, а звонца на капуту јаче зазвонише, — тада ти се учинило, да је мало срамоте на староме твоме слуги, и ти зажеље, да га понизиш и осрамотиш, као никога до сада!

— Тада — викну Морозов, одгурну столицу, и диже се са свога мјеста, — тада си навукао на Бојарина Морозова лудин капут, и наредио њему, који је спасао Тулу и Москву, да сједи заједно са гадном твојом свитом и да те забавља!

Бјеше грозан изглед старога војводе. Значај његова одијела исчезе. Испод густих обрва сијеваху муње. Бијела брада падаше на некада у бојевима рањене прси, али сада ишпаране закрпама, а у увријеженоме погледу бјеше толико достојанства, толико благородства, да према њему цар Иван Грозни бјеше мален.

— Господару, — продужи јачим гласом Морозов, — пред тобом је твоја нова будала. Чуј његову пошљедњу шалу. Уста су рускога народа страхом запечаћена, док си год ти жив, али ће проћи и твоје звјерско царовање, остаће само спомен твојих грозних дјела, а име ће ти се са проклетством спомињати од потомства до потомства, све до Страшнога Суда. И тада ће све хиљаде оних, што си их погубио, сав безброј људи и жена, одојчади и старица, и сви, што си их на муке метао — изићи пред Господа, и тужити се на тебе, мучитеља свога! Тога Страшнога дана изаћу и ја пред Вјечнога Судију, баш у овоме одијелу, и тражићу обратно част, коју си ми на земљи одузео. Тада неће бити са тобом ове погани, да ми ножем уста затворе, него ће све чути Судија, и бићеш бачен у вјечни пламен, приправљен за нечастиве.

Морозов умуче, баци пун презрења поглед на љубимце, окрену им леђа, и полако изиђе из палате. Нико се и не сјети, да га заустави. Он поносно прође између многобројних столова, и тек када изумрије звук звонца са његове хаљине, опричници се тргоше из заноса, а Маљута скочи, и рече цару:

— Заповиједаш ли, господару, да сада одмах с њиме свршим, или да га у тамницу бацам?

— У тамницу! једва изговори Јован

и предахну. — Чувати га! Хранити га! Не мучити га, да не липса прије времена! Ти ми за њ главом јамчиш!

У вече бјеше нарочит зговор царев са Маљутом.

Количевци, који одавно бјеху на мукама, у неколико признадоше кривицу о издаји. Уз то на њих свједочаху многи познати и слуге. Многа лица бјеху умјешана у ову ствар. По наредби царевој, хватали би их у Москви, или у Слободи, па звјерски мучећи их, натјеривали су јадне људе, да називљу и друга имена, тако да је број криваца сваки дан растао, док није дошао до три стотине.

Грозни чекаше док оду из Москве литвански посланици, па да једнога дана учини општу казну, и то јавно, пред очима свега народа, не би ли се више устрашио. Тај дан била је одређена казна Вјаземскоме и Басмонову. Млинар, као врачар, био је осуђен да изгори на спалишту, а Коршуну, који се усудио да улегне ноћу у цареву собу, приправљао је Јован нарочите, још невиђене муке. Та иста казна одређена је и Морозову.

Поноћ бјеше у велике превалила, када се цар растаде са Маљутом. Пјевци два пута запјеваше, а Грозни оде да се моли Богу

Глава XXXV.

К А З Н А.

Московљани са ужасом гледаху припреме за општу казну. У сред Китај-града на великој трговачкој пољани, бјеху поредана многа вјешала. Мало даље велики гвоздени котао, затим справе за одсијецање глава, за спаљивање, и још многа непозната оруђа, од којијех је народ стрепио. Не само пољана, него и сусједне улице бјеху мртве; народ се бјеше завукао у куће и страшљиво шапутаху о будућој казни. Сви дућани бјеху затворени, у Москви владаше мртва тишина.

Само по кад кад скакаху цареви гласници са наредбама, и раденички чекићи лупаху на мјесту казне.

Настаде ноћ. Умукнуше и ти звуци, а блиједи мјесец освијетли пољану. Нигдје у прозорима свјетлости, сви капци бјеху затворени, изгледаше да све спава мртвим сном. Али нико не заспа ту ноћ: сви се мољаху, очекивајући свануће. Освану и тај грозни дан, читава јата врана и гавранова лећаху по пољани, низаху црне редове по црквенијем крстовима, као да и они осјетише и намирисаше крв.

Зачу се из даљине бубањ. То долажаху опричници по пет у ред, а пред њима бубаху бубњари, да растјеривају народ, и чисте цару пут; али узалуд, на пољани не бјеше живе душе. За опричницима иђаше цар на коњу, у свечаној опреми. На калпаку му бјеху ликови Спаситеља, Богородице, Јована Претече и других светаца, а о коњском врату висаше псећа глава. Са царем иђаше царевић Јован, а за њима царедворци. За царедворцима иђаху оковани и малаксали осуђеници, бјеше их триста. Овај ход завршаваху небројени коњаници. Кад цар видје да нема народа, зачуди се.

— Купите народ! — нареди он опричницима. — Нека се не боје. Реците им, да цар кажњава само издајнике!

Стаде се свијет купити, капци се отворише, а на прозорима указаше се блиједи, поплашена лица. Ватра поче пламити, целати се попеше на своја мјеста. Јован нареди, па изведоше између осуђеника оне, који су се бројали најмање криви.

— Људи! рече им гласно цар, да га свак чује — Ви сте вашијем дјелима заслужили исту кривицу, као и остали, али ја по доброту срца опраштам вам дарујем вам живот. Живите, кајте се, и молите се Богу за мене грјешнога!

По цареву знаку уклонише опроштене на страну.

— Људи московски! — рече даље Јован, — ви видите ову казну државних издајника. Ја са плачем међем њихова тијела на муке, јер сам замјеник Праведнога Судије. Као што је Аврам на сина нож потегао, тако ћу сад и ја казнити моје најближе људе. Нека падне ова крв на главу мојих непријатеља!

Најприје изведоше бојарина Дружину Андријевића Морозова. У љутини био га је цар осудио на најжешће, особите муке, али по својој попустљивости, и знајући љубав Московљана према бојарину, он попушта, и осуди га много мекше.

Један од опричника разви велику листину, и стаде гласно читати:

— Бивши бојарине Дружина! Ти си се хвалио, да ћеш довести кримскога хана и краља Жигимонта на Русију, и да ћеш јој још многа зла учинити. Затим си говорио у очи злобне и подле ријечи господару, цару и великоме кнезу све Русије. Заслужио си казну гору од смрти, али милостиви господар, из жалости према теби, и сјећајући се твојих заслуга, одредио је, да се казниш брзом смрћу, да ти се глава одсијече!

Морозов се прекрсти.

— Осјећам се невин пред Богом и господаром, — рече он мирно — и предајем душу Господу Исусу Христу. Једино молим господара, да моје имање раздијели на три дијела: један цркви и за спомен моје душе; други сиромасима, трећи вјернијем слугама, а робовима дајем слободу. Мојој удовици опраштам, и нека се уда за кога хоће!

Морозов се још једном прекрсти, и спушта главу на губилиште.

Зачу се мукли ударац, и глава се Дружине Андријевића откотрља, запљуска његова благородна крв...

За тим на велико народно изненађење изведоше кнеза Вјаземскога, Теодора Басманова и оца му Алексија, на кога бјеше син у тамници донио.

— Московски људи! — рече Јован, показујући на осуђене — ево криваца и мојих и ваших. Ја сам им наредио, да вас бране, а они су вас мучили и убијали. Нека сада приме достојну награду за своја дјела.

Вјаземски и два Басманова, о којима прочиташе, да су помоћу врачања цару о глави радили, и да су народ мучили, бјеху осуђени на жестоке муке.

Када џелати ухватише за рамена Теодора Басманова, он се окрену народу, и гласно завика:

— Православни народе! хоћу прије смрти, да признам моје гријех. Хоћу да сви чујете моју исповјед! Чујте, православни...

Али му Маљута не даде довршити. Он му једним ударцем одсијече главу, таман кад је хтио да почне исповијед.

Окрвављени труп паде на даске, а глава се откотрља под ноге царскоме коњу. Благодарени пошљедњој одважности Басманов се избавио од грозних мука. Његов отац и Вјаземски не бјеху те среће: њих заједно са разбојником Коршуном осудише на разне и нечувене тјелесне муке. Млинара привезаше за стуб да га спале.

Вјаземски бјеше тако изнемогао, да га држаху испод пазуха. Он бацаше по странама мутан поглед, у коме не бјеше ни страха, ни кајања. Када угледа млинара сјети се шта је овај прорекао о себи, кад му је сабљу мађијао, затим се сјети, како је он, Вјаземски, гледао под коло, и мјесто лијепе будућности угледао крваву воду, многе тестере и гвоздена клијешта...

Млинар не опази Вјаземскога. Он мрмљаше нешто у себи, и као луд поскакиваше на спалишту.

— Шикалу! Ликалу! — говораше он — долећеле су вране на велики пир! Окренуло се коло, окренуло! Што је било високо, то је пало низоко! Шагадам! Дигни се вјетре од млинице, налети на непријатеље моје! Кулла! Кулла! Угаси огањ!

И заиста као одговор његовим ријечима диже се вјетар, али у мјесто да угаси, он још више раздува ватру, суво дрвље плану, обухвати млинара, и сакри га од народа.

— Шагадам! Кулла! Кулла! зачу се још једанпут иза дима, и глас изумрије.

Спољашњост старога Коршуна није се ништа промијенила, његова снажна природа одржа све муке и дуго бављење у тамници, само му је израз лица постао мекши и поглед блажији.

Од оне ноћи, када га у царевој соби ухватише, и бацише у тамницу, престаде га грести савјест. Када прочиташе Коршунову кривицу, он се попе на своје мјесто, прекрсти се, и поклони народу до земље четири пута.

— Опрости ми, православни народе! — рече он — опрости ми моје крађе, убијства, и друге гријехе; заслужио сам смрт. Само ми ти опрости, народе православно!

Он сам провуче руке у начињене за њих петље.

— Вежите, шта ли? рече он целатима, и више не проговори ни ријечи.

Затим прочиташе кривицу осталих осуђеника, да су они хтјели издати цара и учинити зло Русији. Неке је требало објесити, у котлу кувати, спалити и т. д.

Народ се гласно мољаше.

— Господе! Господе! — чуло се на пољани — смилуј се на њих! Прими им душе!

— Молите се праведни за нас! сјетите се нас кад дођете у царство небесно!

— Да заглуно ове ријечи стадоше опричници викати:

— Хојда! Хојда! Нека гину цареви непријатељи!

Наједанпут, народ се усколеба и зачуше се усклици:

— Ето иде блажени! Гледајте! Гледајте! Иде блажени!

На дну пољане указа се мртав, блијед човјек, око својих 40 година, ријетке

брадице, бос и у самој кошуљи. Лице му бјеше сасвим безазлено, а око усана играше дјетињи — добродушни осмјех.

Глава овога човјека, међу оволиким звјерским лицима, учини велики утисак. Све умуче, казна стаде.

Нико до сада не виђе у блаженога овако лице. Око усана испод осмјеха играху мишићи, као да се у њему боре два осећаја. Он иђаше право на Јована, грмећи небројеним веригама и гвозденим кретовима.

— Ивашко! Ивашко! — викаше он цару, бројећи дрвене бројанице, и непрестано смијући се — Ивашко! Мене си заборавио! Погледај на блаженога — продужи он, а ватајући царева коња за узде — зашто не наредиш, да и мене казне? Шта је Васја гори од других!

— Бог с тобом! рече цар, дајући му шаку златника — ево ти Васја, хајде, моли се за ме!

Блажени пружи обје руке, али их одмах потегну себи, и новци се просуше по земљи.

— Јао, јао! Прже! дрекну он, стаде махати рукама и дувати у прсте. — Зашто си их на ватри разгријао? На пакленој ватри?

— Хајде, Васја! — рече нестрпељиво Јован, — ово није мјесто за тебе!

— Не, не! Моје је мјесто овдје, са мученицима! Дај и мени мученички вјенац! Зашто ме заборављаш? Зашто ме вријеђаш? Дај и мени вјенчић, који другима дијелиш!

— Хајде! Хајде! — почињаше се љутити Јован.

— Нећу! рече сумахнути и ухвати се за коњску гриву, затим се гласно насмија, и стаде прстом показивати на Јована.

— Гледајте, гледајте! — отпочне он — шта му је оно на челу? Шта ти је то, Ивашко? Ето ти рогови на челу! Израсли су ти козји рогови! Глава ти је постала пасја!

Цареве очи сијевнуше.

— Вуци се, лудо! викну он, истргну копље од најближега опричника и замахну се на блаженога.

— Не крећи га! зачуше се незадовољни усклици у народу — не крећи блаженога! Ти си вољан у нашим главама, али блаженога не крећи!

Али се Васја једнако осмјејиваше, као блесасто дијете.

— Прободи ме царе — Сауле, — рече он, раздрљујући прси — прободи ме у сред срца! У чему сам гори од оних праведника? Пошаљи и мене у царство небесно! Или ти је жао, што и ти нећеш бити с нама царе Сауле, царе Ироде, проклети царе?!

Задркта копље у Јовановој руци. Још мало, па би се заболо у прси блаженога, али га задржаше народни усклици пријетња. Запаљених очију, са пјеном око уста цар удари коња мамузама, налеће на осуђенике, и збоде једнога од њих: бура је морала одушити. Док се цар врати на мјесто, опричници уклонише блаженога.

Јован махну руком, и целати отпочеше, свој посао.

Блиједо Јованово лице зарумени се, очи и ноздрве се раширише, а на челу искочише модре жиле...

Кад цар оде са својом крвавом четом, вране и гавранови оставише своја мјеста и стадоше полако, један за другим, падати на мученичка тијела. Тај дан Борис Годунов не бјеше на казни са царедворцима, он бјеше отпратио литванске изасланике.

Сјутри дан тијела бјеху бачена у кремљевску провалу. Добри грађани касније код те провале подигоше дрвене црквице, гдје су се често држали парастоси за покој мученичких душа.

Глава XXXVI.

Повратак у Слободу

Послије грозне казне цар постаде добар и милостив. Он нареди, да се сви тамничари пуште на слободу, некима, по-

сла и дарове. Изгледаше, да је са казном свака злоба изишла из његова срца, он бјеше миран, не истраживаше издају.

Чешће га је гризла савјест, особито кад изненада удари гром, и кад се појавише у народу болест и разне биједи. Он оде на три дана у богомољу Троицку Лавру, опричници путем све шакама бацаху сиротињи сребрни новац, а одлазећи цар остави Лаври богати прилог.

Међутим се у Слободи припремао један догађај, којему се нико не надаше. Борис Годунов сјеђаше у својој соби и размишљаше о казни, о чудноватој, промјењливој нарави Грознога, и о томе, како би се он одржао и даље у милости царској, а да не учествује у злочинима опричника — када му јавише, да га доли очекива кнез Никита Романовић Сребрни.

Када чу ово име, Годунов у чуду скочи са столице.

Примити тамничкога бјегунца кнеза Сребрнога, значило је играти се са својом главом. А одбити га и издати цару, учини се Годунову ниско, тим више, што би тада изгубио љубав народну, која му је била драгоцјена. Он се сјети, да је сада цар у милостивоме стању душе, и одмах ријеша, како да поступа.

Он нареди, да уведу Сребрнога, али му не изиђе на сусрет.

— О здраво, кнеже, — рече он љубазно, и загрли Сребрнога — како си се усудио, да дођеш у Слободу, за Бога? Али сједи, да те почастим, сигурно си уморан од пута.

По наредби донесоше слуге хране и вина.

— Јесу ли те кнеже видјели, како си ми улегао у кућу? упита брижно Годунов.

— Не знам — рече простодушном Сребрни, ја се нисам ни крио, него право теби! Знам да нијеси пријатељ опричнине.

Годунов се намргоди.

— Борисе Теодоровићу — рече повјерљиво Сребрни — ја нијесам сам, него са двјеста станичника.

— Кнеже! викну Годунов.

— Ми носимо своје главе господару, нека нас погуби, или помилује — његова воља.

— Чуо сам, кнеже, чуо, како сте Татаре побили, али знаш ли, шта се у Москви ради?

— Знам! — Сребрни се намргоди — Опричнина све више плива у крви, а теби је срамота, Борисе, што шутиш, и мирно гледаш!

— Ех, Никита Романовићу, вазда си исти. Па шта би ја рекао цару! Зар би ме послушао?

— Па и да не послуша! Ти исто говори. Од кога ће истину чути, ако не од тебе?

— И ти мислиш, да он не зна истине? Не, узалуд ме кривиш, кнеже! Цар казни оне, који су му мрски. У срцу цареву није нико вољан, него Бог. Ето му је Морозов рекао истину, па шта је било? Њега је казнио, а осталима се окренуло на горе! И како си се само усудио да дођеш у Слободу, кнеже?

Кад чу име Морозово, Сребрни уздахну, јер га је волио и ако му је бојарин срећу отео.

— Шта буде суђено — биће! одговори он Годунову. — А и живити ми је додијало.

— Ти кнеже никад себе не чуваш, али те чува Бог. Колико си пута сам ишао у петљу, а вазда добро прошао. Сигурно ти је то судбина. Да си на неколико дана прије стигао био би мртав, а сада већ има нада, само не излази цару на очи, док се ја с њиме не разговорим!

— Хвала ти! О мени много и не говори, него ако можеш помози станичницима. И ако су рђави људи, исто су заслужили опроштај.

Годунов зачуђено погледа Сребрнога. Толика немарност према самоме себи учини му се неприродна.

— Зашто кнеже не ћеш да живиш, је ли од туге?

— Можда и од туге. Зашто, да живим? Дође ми чешће, да бацим све, па да идем гдје далеко, као Курбски.

— Па то и јест. Сада се не може друкчије, или бјежати као Курбски, или живити као ја уз цара, и угађати му. А ти не чини ни једно, ни друго, риједи се, па пробери између тога двога — друкчије не иде. Остани уз цара, и служи му. Ако те заволи, можда ће и од опричнине главу окренути. Кад би била нас двојица, један би другоме помагали, добацио бих данас ја какву ријеч цару, сјутра ти, можда би и успјели. Знаш ли, капља по капља и камен дуби.

— Да он није цар, знао бих ја поступати — рече снужено Сребрни — али против цара не ваља радити, а са царем живјети, са опричницима хљеб и со дијелити — нећу ни за живу главу!

— Причекај, кнеже. Оставимо на миру опричнике, они ће сами себе упропастити. Већ нема ни Басманових, ни Вјаземскога. Стрпљења, и сва ће опричнина сама себе изгристи.

— Ашта ће бити дотле? упита Сребрни.

— Дотле, ти можеш опет ударити на Татаре!

Сребрnome се допаде ова мисао.

— Јест, једини ми Татари и остају. Али да ми је на њих изненада са козацима ударити, могао бих и Крим заузети.

Он се осмјехну од задовољства. Затим пријеђоше на његово бјегство, и на рјазански бој, бјеше се смркло, а они још говораху.

Сребрни устаде.

— Опрости, бојарине, већ је ноћ настала.

— Куда ћеш, Никита Романовићу? Остани и ноћи код мене, сјутра ће доћи цар и ја ћу га припремити!

— Хвала, али ме моји чекају. Бојим се да се нијесу с киме посвађали. Да је цар овдје, ми би право њему, па шта Бог да.

— Е збогом, Никита Романовићу! Док ти ја не јавим мируј, и не излази цару

на очи! Чекај, куда ћеш, није тамо излаз!
— он га узе за руку и изведе на побочну
улицу.

— Збогом и опрости Никита Рома-
новићу — доврши он, загрливши кнеза
— Бог је милостив, моли му се!

Годунов се врати врло весело, што му
кнез није ноћио у кући.

Сјутри дан цар свечано стиже у Сло-
боду; опричници клицаху: хојда! хојда!

Једина га помајка Онуфревна сусрете
намргођено.

— Зар си се вратио, крвожедни зви-
јеру! рече му она, како те само земља
држи на себи? Смрдиш крвљу! Па још си
ишао светоме Сергији? Та гром ће те
небески убити!

Овога пута њезине клетве не учинише
никаква утиска; сунце сијаше; не бјеше
ни облачка, а ни грома.

Цар прође поред ње и не рече јој
ништа.

— Причекај, причекај! крешташе Ону-
фревна за њим — удариће те гром, запа-
лиће твоју проклету Слободу!

Тај дан послвије подне Годунов уђе
у цареву собу, што је значило, да му
има нешто рећи.

У цареву соби бјеху двије постеље,
једна дрвена на којој је цар лежао, када
се кајао, и мучио своје тијело, а друга
мекана, са душецима од перушине и свиле-
нијем покривачима. На ово је цар одпо-
чивао. Требало је добро познавати Гро-
знога, па тек онда погодити његово ду-
шевно стање. Није вазда био милостив,
када га је гризла савјест. Чешће би се он
кајао и молио, а све више грезнуо у крви,
светећи се сотони, која га куша. Чешће
се под мирним лицем скривала љутина и
душевна бура. Цар је волио да изненади
људе, учини се немаран и добар, па таман
када се надају милости, он плане и ра-
збије им све наде.

Годунов га је добро проучио, и знао
је он једини тумачити измјене царева лица.

Он причека, да цар легне на меку
постељу, па кад му прочита на лицу ни-
шта друго, него умор, онда мирно рече:

— Знаш ли, господару, да ти се про-
нашао бјегунац?

— Који? упита зијевајући цар.

— Никита Сребрни, онај исти, што
је ранио Вјаземскога, твога издајника, и
што је био у тамници.

— А! — рече Јован — ухватили су
врапца! А ко га је ухватио?

— Нико, господару! Он је својевољно
дошао да ти преда главу, заједно са ста-
ничницима, који су побједили Татаре.

— Опаметили су се! — рече Јован,
— Гдје си га видио?

— Дошао је к мени, мислећи да си
ти у Слободи; хтјео сам га одмах под
стражу, али нијесам то учинио ради Ма-
љуте, да не помисли, да му ја посао ква-
рим. Сребрни исто побјећи неће, кад ти
је сам главу донио.

Годунов говораше просто и мирно,
као да ни мало не нагињаше на страну
Сребрнога. Вас говор бјеше смишљен, у
којеме он вјешто и умјесно спомену да
је кнез непријатељ кажњенога Вјаземскога.

Цар још једном зијевну и не рече
ништа. Није се могла опазити на њему
никаква љутина, него се Годунов учини,
да се цару допада понашање Сребрнога.

— Треба ли, да зовнем Маљуту? усуди
се да упита Годунов.

Пошљедње казне наситише Јована,
он више није желио крви.

— Мислиш ли, да ја без убијства
не могу живјети? упита он строго. —
Друго су издајници, а друго је Никита,
што је Ату ранио. Видјећу који између
станичника заслужује, да живи, а који не.
Нека сви са Никитом дођу сјутра пред
двор, кад изиђем видјећу их.

Годунов пожеље цару пријатан одмор,
и поклонивши се изиђе.

Све је зависило каквим ће се распо-
ложењем сјутра цар пробудити.

ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ СРПСКОГА НАРОДА

Прстеновање на селу.

*Ко се врабаца боји
Тај просо не сије.*

Под горњим натписом донијела је *Босанска Вила* у 8 и 9 бр. од ове године чланак од г. *Штевана Делића*. У том чланку устао је г. писац, као Херцеговац, у обрану народних обичаја, које сам ја, по његову мишљењу, мојим писањем нагрдио и осрамотио.

Прије свега истиче г. писац, како је и прије о мојим радовима у *Источнику* и листу *Наше Доба* писао. Нека ми опрости г. Делић, да на ту његову писанију не одговорих, а разлог је томе врло прост — јер за њу и не знадох. Ја свештеничког листа *Источника* нити држим, нити читам, а још мање лист *Наше Доба*. Но што ме позива г. писац да кажем, гдје сам ја видио оне обичаје, што сам писао, одговарам ово: Када бих ређао гдје сам ја који обичај видио, требао бих да напишем бар три четири онакове књиге, као што је моја прва књига; јер кроз седамнаест година у Гацку ја сам доста и доста народних обичаја гледао. То, међутим, осим г. Делића, не тражи нико, те не држим да је баш тако пријека потреба да то чиним. Но ако се г. Делић забринуо да ја пишем све буквално како чујем, то се вара, јер осим свега другог, на тај би начин један обичај био по неколико пута описан, и то каткад са великом разликом, а то не свједоче моје књиге о народним обичајима. Но толико тек да речем, да су народни обичаји скоро као игра: што су вјештији играчи, то се и игра

боље одигра; а што су вјештији сватови или они што извађају народне обичаје, то их вјештије и изводе. Ја сам при сабирању мојих радова (имајући на уму ону народну: „остави брата а поведи свата“), бирао оно што ми се је најљепше учинило, и то унио у своје радове. Нијесам описивао обичаје с реда, кад га први пут видим, но сам описивао обичај, који је својим извођењем оставио најбољи и најјаснији утисак у мојој души, и при томе сам гледао на карактеристична обиљежја обичаја. То ми је тим лакше било, што сам један те исти обичај гледао више пута. — Оволико да рекнем на задовољење мог критичара, чинећи то и при увјерењу да то нијесам ни с једне стране ни обвезан ни присиљен. А сад даље.

Г. писац хоће да зна, гдје сам сабирао те радове. Казаћу му. Сабирао сам од тврде Заломске плоче до Ништица и од Каменог Брда до Трентишта!... Ја сам у *Гласнику Земалског Музеја* у чланку „О живом огњу“ упутио господина. Ст. Ј. Делића, да се при сабирању народних обичаја држи сељака, али га тијем нијесам мислио вријеђати, а мислим да га нијесам на зло ни упутио. За ово ми је он сам дао повода јер се у своме чланку о живом огњу тужи, да није могао сазнати од чега постају *ранице*, тако звани *огањ*.*)

Сад господин писац, да би мени вратио мило за драго, подмеће ми да сам ја све моје радове црпио из варошице Метохије, бива да у село нијесам ни завирио. — „Но и г. Грђић је све црпио из Метохије, она му

*) Види *Гласник Земалског Музеја* у Сарајеву, година 1893. стр. 500.

је полазна тачка, она му је Алфа и Омега“.

На ово овако смјело тврђење рећи ћу само оволико: Године 1869. биле су у Метохији само двије српске православне куће. То знам јер се наша кућа те године тамо доселила. Пред устанак помножио се број кућа и бјеше их *двадесет* (сами насељеници из Фоче и Требиња). Тад сам ја живио у том мјестанцету, те држим да је јасно ово: неких стотину штампаних табака, колико износе моји радови те врсте, нијесу се могли скупити у том мјесту, те по том Метохија ми није била алфа и омега, како је то лијепо пронашао био г. критичар.

Но ако није била Метохија алфа и омега за моје скромне радове, било је то Гацко — чисто, непокварено и никојом туђинштином не залигнуто Гацко. У том Гацку (и Невесињу) бјеше само мог братства 50 пушака, те држим да није била Метохија потребна да буде „полазна тачка“ по којој би се ја ломио кад је моја многобројна родбина за то куд и камо за мене подеснија „полазна тачка“. Најприје посредством очеве трговине а доцније чиновничког положаја, ушао сам у народ (и изван Метохије!) и проучавао га по својој скромној снази и биљежио његове лијепе обичаје, које не само што сам слушао у причању него и сам видио и вршио га као и сваки син мога народа. Метохија није дакле алфа и омега!¹⁾

Критикујући прстеновање, пошто наводи један одломак из моје књиге (стр. 66.), вели: „Гдје је ово видио и гдје се чини на селу — не умијем

¹⁾ Нема ни данас куће у цијелом Гацку, и ако сам прије једанаест година из њега отишао, а да не бих барем по једно чељаде из ње именован зовнуо. Ово не говорим ја сам, него ће овако сваки остарији Гачанин казати.

вам рећи. У Гацку сам, а народ и ово зове горњом Херцеговином, па то овдје нема, но се јадан сељак чудом чуди да му се то подмеће и тим грди, јер — неће купити „дахиру“ да ћасу воде донесе, а није поп, да је свети, прстен благосива и дјевојачке руке“.

Ево одговора. Ја сам то видио баш на селу у Гацку, па сам видио и у Мостару, а то ми је причао још пречасни прото Бихаћки г. Коста Ковачевић, који је такођер добар познавалац наших народних обичаја — да се тај обичај баш онако (како је у мојој књизи описан) врши у Љутој Крајини, на селу.

Господин Делић тврди да није истина да се дјевојка послуже прстеновања доводи међу сватове, па чак вели: „Овамо у ове крајеве Херцеговине, никада сватови не виде дјевојке ни по варошима ни по селима, док не пођу, но и онда на селу не виде, јер је сва умотана — зашивена у мараме“. Чудновато! Па како онда види решето, макоњче, бурило и друге ствари, са којима врши обичаје које и сам г. Делић признаје?

²⁾ Што се тиче уговора о даровима, вели се (г. Делић), да није такођер истинито онако како сам ја описао. Зато ћу овдје навести један примјер баш из његова рођенога мјеста, да му докажем, да не познаје ни обичаје свога рођенога мјеста.

Када се је (први пут) женио Миле Кекић од куће Перовића из Требиња, ја сам био у сватовима са још тридесет одабраних Гачана. И баш на тој свадби, ради откупа дјевојке, не само да у мало није дошло до шака, но би још и до већег дошло, да ту није посредовао старина Зимоњић и Марко Дучић. Да је жив покојни Лако Кекић он би ти знао најбоље казати, колико га је наполеона то стало! У осталом то би ти могао казати г. Спасоје Буквић и Лазо Перић, који су са мном у сватовима били. Ето баш ради тога сватови не преданише у Требињу, као што је то било уговорено, но се готово у подне по највишој Илинској врућини кренусмо из Требиња. Ради тога умало међу сватовима није дошло до расцјепка; јер нас се неколико бијаше опремило да походимо и Дубровник.

И ако се ово по често догађа, то по моме увјерењу не баца никакву љагу на морални живот народни, но се отолен види, колико народ цијени једну радну снагу, коју даје из своје куће у другу.

Кад ово каже онда мора бити да се није никад ни догодио у сватовима; јер да се је догодио, сигурно овако што не би рекао. — Дјевојка на селу свака пољуби родбину, и на некојим мјестима и сватове, а дјевојка свака у Мостару љуби и родбину и сватове, — само што се то у новије доба изопачило, те, мјесто да пољуби у руку, рукује се. (Види моју I. књигу страна 117.)

Истина је да на селу дјевојку у неколико сакрију марамама, али не да је не би ко могао видјети, но се мараме сашију озго до чела и од браде доље, те дјевојка може гледати, љубити у руку и радити друге обичајне послове. Ваља знати да се мараме не дижу прије вјенчања, а то који пут траје по 24 сахата а и више.

Оно што г. Делић вели послје ријечи: „Према томе био би сеоски обичај у главним цртама, као што ћу овдје прибрати“. Све је у мојој књизи то опширније описано, те би му, са више права, могао рећи, да је то написао по моме раду (јер је он мој рад читао),¹⁾ него он мене увјерава да сам ја преписао од Врчевића.

Ја нећу тврдити да код мене и код Врчевића нема сличности, јер описујемо исте обичаје; али да нијесам ништа од туда преписао то могу посвједочити.

Свједочим тиме, што сам оне све обичаје говорио у перо једном свом младом пријатељу (Р. Мандићу, чиновнику у Мостару, сад у Гацку) и

¹⁾ Госп. критичар вели, додуше, да у цијелом Гацку није могао наћи моје књиге *Из народа и о народу*. Ваља с тога да и остале чланке критикује. Тијем је г. Делић најбољу сведоџбу издао себи, колико имаде (као скупљач) познанства са Гачанима, јер сам ја те књиге у Гацку 25 комада распродао, осим што сам неколико комада пријатељима поклонио. Навешћу му неколико имена за која се сјећам да су купили ту књигу од мене: У Метохији г. г. Спасоје Комад, Спасоје Буквић, Јазо Перић; у Автовцу г. г. Ђорђо Говедарица и Ђурић; на Чемерну г. Марко Лугоња; у Самобору г. Спасоје Старовић.

то онако како сам их чуо, видио и вршио у народу. Ово увјеравање тиче се само г. Делића (други ми нико то не би ни примјетио) а њему се то у Гацку лако извијестити.

Још и ово: Врчевића дјела ја до тада нијесам ни видио ни читао. Тек у 1891. г. та сам дјела набавио и прочитао, кад бијех у Фојници.

Што нијесам при сређивању радова у посебнијем књигама на Врчевића дјела рефлектовао, то сам рекао у одговору на критику у мојој III. књизи (Види стр. XII—XIII. у предговору).

Што се тиче ломљења крснога колача по варошима, ја сам се, описивајући онај обичај, служио обичајем у Мостару. У Мостару се крсни колач не ломи, па се не ломи ни у Метохији и касаби Невесињској, а чини ми се ни у Стоцу и Коњицу. У Требињу (гдје се је г. Делић родио) могуће је, јер сам на свадби, коју споменух, опазио, да су се тамо очували гстово сви сеоски обичаји. Тако сам ето своје радове црпио и израђивао, па ако ико нађе (осим г. Делића) да сам њима народу срамоту нанио, то ја радо примам на своја плећа.

Толико о тој подвали.

А сад коју и о тој критици уопће. У моме предговору трећој књизи, казао сам а и сад кажем: „Ја мислим ако критика у опће хоће да даје правац у литератури и да образује укус читалачке публике — а то јој свакако спада у дужност, — то она мора рачуна водити о оправданости својих назора“. Томе ћу додати: Критичар, који хоће објективно да процијени једно дјело, мора се ставити на поље хладнокрвног разумног доказивања. Свака тврдња мора да има нешто што је доказује. Критичар не смије допустити себи никаква

вишег ауторитета, него што га признаје писцу. Да борба буде једнака треба обојици и једнако оружје: и једном и другом *доказ*. Ја доказа у цијелом чланку г. критичара нијесам могао наћи. Он некако аукторитативно каже: није истина и т. д. Ја се не би на ову критику ни обзирао, јер немам обичаја да одговарам на приговоре без разлога; али сам се морао обазријети већ и због онијех подвала, да сам радове преписивао од Врчевића. И ако та подвала није ничијем ни покушана доказати од стране г. критичара, ја сам мислио да ми треба дати доказ, да није истина што г. критичар каже, и ја мислим да сам га заиста и дао, када сам казао, да сам радове диктовао у перо, па то могу живи људи посвједочити. Само на једном мјесту покушао је г. Делић и да докаже своју тврдњу, (а то је оно са „ћасом воде“ и с „дахиром“). Друго је пи-

тање колико има јачине у томе доказу, да је народ осрамоћен и да му је на образ бачена љага онијем што сам ја казао да при прстеновању доносе „ћасу с водом“, као кад би ко казао: ове ће се године појавити на небу репата звијезда, јер се на земљи појавио велики критичар: Ст. Делић, који је скинуо љагу са српског народа. Ја то не бих могао казати, јер не видим никаква узрочног споја између репате звијезде и Делићева спашавања народне части. Али г. Делић могао је оно казати, јер ваљда по његову увјерењу и његову писању има узрочног споја између „ћасе“ и народне части. — Штета само што не могу и остали људи здрава разума то да виде.

Још ћу само толико напоменути: да се од сада на оваке критике без доказа, или са тако slabим доказима, да их непристрастан читалац одмах може осудити, нећу обазирати.

Лука Грђић Бјелокосић.

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ

Трулеж

— роман, написао Јаша Томић —

Мало је људи тако конзенквентних, као Јаша Томић. Његова гвоздена конзенквенција огледа се у свему: у животу и у раду, и нема тих обзира, који би били у стању пољуљати ту досљедност. Човјек бистра погледа, хладног размишљања, срећених принципа и јаке енергије. Дода ли се још окретност и занимљиви манири журналистичке му способности — Јаша Томић морао је избити на површину у свему, гдје год би ове особине нашле свог терена. Његови чланци нису сухопарна нагваждања укочене надутости и ситничарске скрупулозности — он је у њима занимљив. Козериском лакоћом и стилем

унесе он у сваки свој чланчић и хумора и појезије и филозофије. А тако ипак једноставно и разумљиво! Модерна журналистика усвојила је овај начин писања, зато их и гута публика као алву. Јаша Томић је као журналиста ексцелентан. Како мисли онако пише, онако ради.

О умјетности има он мишлење, које је одвојено од мишлења модерне садање критике. Њему књижевност, појезија, умјетност служи *једино* као средство да оживотвори своје принципе и изнесе своје назоре. Као свугдје дошљедан, таки је и овдје. И он се не да збунити. Критика може колико хоће добацити му, да нема умјетничке вриједности, он ће и даље радити. Зашто? Зато, јер његовом схватању вјештине његов је роман потпуно одго-

ворио. И ту критика са свима суптилностима умјетничке љепоте нема мјеста — она је илузорна.

Ја сам увјерен, кад би Јаша Томић имао о умјетности исто мишљење као његови критичари, он би и писао тако да задовољи све захтјеве естетске, или ако не би био у стању, он не би ни писао. Његов интеллигентни разум схваћа и разликује умјетничку љепоту Лазаревићевих прича и види недостатак свега од тог у својим романима, али он је са својим радом потпуно задовољан, јер је питање колико цијени он ту разлику. Па ако баш и признаје и цијени донекле љепоту стила, појезију описа и разноликост zgodних фигура, али он је не признаје као неопходно нужном. Није згорег, али може се и без тога.

Роман нека буде облик његових мисли. Све што мора као журналиста да жртвује, то је да компоује фабулу. А то је лако за реалисту Јашиног калибра, који на срећу није романтичар; њему је пун живот разних тема, чак и готових фабула за извођење својих мисли. Он управо и пише да скрене правац живота на другу стазу, за то му се материјал скоро и сам по себи намеће.

Јашин роман је тенденциозан. И он је све и сва уложио у тенденцију. И ако његов роман *Трулеж* постигне бар у неколико успјеха моралне природе, он је постигао сврху. Хоће ли анализа критике то дјело прогласити за умјетничко или не, то му је сасвим свеједно. Дабогме њему, са његовим назорима заиста је свеједно, док међутим књижевницима са опћим назорима данашњим о умјетности, то ни мало није свеједно.

— Ама, шта си ми узео ту извијати, — рећи ће, можда читалац, који би у три реда казао мишљење о књизи, — је ли он писао којешта, је ли његов стил накарадан?

— Није. Јаша Томић је паметан човјек и он никад не пише којешта. Он је ван-

редан журналиста, његов стил не може бити накарадан. Поједина мјеста чак су врло дивна.

— Е, па шта онда?

Ево шта је, Јаша је и паметан човјек и добар стилиста, али *није умјетник*.

Његови романи немају на себи тип умјетничке обраде и зато умјетност с њима не може ни рачунати. За њу не постоје. Истина нека мјеста и типови успјели су, али се за њих може рећи, да су онако у току рада без нарочите студије и брижљивости — испале за руком.

Стари Матејић је, као узгредан тип управо мајсторски насликан. Неколико његових ријечи и примједба потпуно су га одали. Да је Јаша Томић хтио, — и ако има снаге, па би уз то и могао, — и остале карактере и типове онако изнијети, не трошећи при том излишних реченица и дијалога, овим би романом већу праšину завитлао у књижевности, него што је овако. С њиме би се почело водити озбиљна рачуна као о романсијеру. Право умјетничко дјело мора до најтањих ситница бити изведено свом брижљивошћу, а у њега ни крупније ствари не носе на себи овај знак.

Долази питање о *тенденцији*. Ја држим да човјек при чистој свијести не ће ни оком мигнути без икакве тенденције. То би било без смисла. Ни један књижевник није умочио пера без тенденције, нити је и једна скица омакла се приповједачу без тенденције. Само ваља умјети разликовати тенденцију фину ненаметљиву од чисто пропагандске, од дидактичне, која прстом показује и моралне проповиједи распреда. Код разних књижевника свјетског гласа ова тенденција дабогме или је видније или непримјетније изведена, али сваки је има, зато је она ствар, која се сама по себи разумије и у критикама споредна. Броширске тенденције, морална поученија и наметљиве идеје никада нијесу одлучан фактор умјетничког дјела. Ко пак само такве тенденције сматра у опће за

тенденције, и само на основу њих пресуђује умјетност, а остале све друге, којима се чиста умјетност бави, не види, тај не ће моћи ни пресуђивати вриједност умјетничких творевина. Гдје ли ће тај у умјетничкој слици најбољег умјетника, који је насликао дјетенце како се смије и ништа више, гдје ли ће тај наћи у њој тенденције, и дабогме, пошто нема тенденције, конзеквентно својим назорима, одрекао би јој и умјетничку љепоту. А то би био несмисао. Главна је *како* је израдио умјетник своју замисао, како је детаљима и појединостима љепоте дао, како је све то компоновао у смишљену цјелину, а већ је ли тенденција већма видљива или мање, то је ствар која не одлучује. Ено Лазаревић је у свакој причи, не свугдје једнако, истакао јасно тенденцију

— Ех, зато му и ваљају дјела, баш зато, — рећи ће ко.

— Дакле баш зато? А молим вас, задржите ви ту исту тенденцију, чак и фабулу задржите, па је напишите ви као неумјетник, па ћете видети колико ће јој бити умјетничка вриједност. А да сте Лазаревићу дали причу са најнепримјетнијом тенденцијом, да је он обради са исто тако блиједом тенденцијом, само дабогме својом умјетничком кичицом и бојама, прича би заиста била умјетничка.

Толико о тенденцији.

Трулеж је не претендујући на умјетничко признање, дјело које носи на себи обиљежје свога аутора. Написано је с извјесном намјером и у том је успјело. Без икаква зазора, Толстојском свјетлошћу расвијетлио је писац трулежа многог кутића нашег јавног живота. Изнио је доста вјерно, гдје, гдје чак и карикирајући неке моменте, егоизам и сујету, конвенционалну обазривост, животињску суровост, блазираност, и остале особине социалног вегетисања, али дабогме, *као наметан чо-*

вјек — наметно, а као неумјетник — неумјетнички.

Као што све свјетске литературе имају ову врсту радова, да продиру с њима у масу и што успјешније у скупу са осталим културним средствима пораде на бољитку националне свијести, овај роман биће међу првима који су учинили своју дужност.

Осим тога писац је, и ако не изрично споменувши, оцртао и све три фракције политичке, које су час јаче час слабије гложе међу собом. Колико је он као вођа једне од те три фракције могао бити објективан, дабогме да је тешко и помислити. Али у приликама, кад сваки појединац што влада пером у овим крајевима, припада, или бар нагиње ма којој од тих трију странака, онда је овај роман бар толиком истинском искреношћу обиљежен, да би многи други погрешније оцртао карактеристиком партиских разлика.

Многа је горка капљица у овој чаши, али кад лијеком послужи, ваља је прогутати.

Да је Томић ову ствар у чланцима, оном својом својственом лакоћом и занимљивошћу обрадио, а при том и своје субјективне рефлексije додавао, које су увијек имале дражи и оригиналних особина, те уједно био ослобођен форме романа, ови би листићи били једна дивна лектира.

Али њему није било до тога стало. Он је хтио да заиђе и у колибу и на улицу, па да пружи зрцало дрмајући и указујући прстом: погледај се!

Хтио је да изнесе *трулеж* живота, да га згади, да одврати од њега, да националну свијест која у борби живота малаксава, новом срчаношћу оживи, да најпошље индиректно упути сваког: трезвеном животу и родољубивој пожртвованости.

То је Јаша хтио!

Ignotus.

К Р О Н И К А

Књижевност

С Л О В Е Н С К А

С р п с к а

Књижевно одјелење **Српске Матице** умолило је Стевана В. Поповића да говори у спомен: *Александра Стојаковића*, Радивој Врховац у спомен: *Милана Кујунџића-Абердара*, др. Л. Секулић у спомен: *Исе Тирџића* и др. Милан Савић у спомен: *Максима Лудајића*.

— До године прославиће се **стогодишњица Јована Хаџића**, (Милоша Светића.)

— Кроз кратко вријеме изићи ће са француског језика од Ђорђа Николе у лијепом српском преводу књига: **Бићеш Домаћин**. Аутор ове књиге је професор на француском лицеју св. Лудовика.

— **Михајло М. Станојевић**, приредио је књижицу, која је намењена поглавито жењској омладини, и назвао је: *Млада Српкиња*, дарак женској Српчади. Књижица ће изнијети 5-6 штампаних табака. Штампана се на финој сатинираној хартији и биће илустрована са многим илустрацијама. Цијена је књизи 80 пара.

Женској омладини мало је посвећивано пажње у српској књижевности, а тако јој је потребна. Она се мора данас васпитати из ранија већ и зато, да дорасте својим интелектуалним укусом до нивоа, како би као интелигентан члан друштва схватила и заинтересовала се за дух и облик данашње књижевности. Иначе ће и даље ронити сузе крај „Развалина Друденштајна“ и наслађивати се библиотекама за грош. И ако овој књизи није ово нарочита сврха, али је скроман прилог, којим се утиру прве стазе.

— Изашла је из штампе **Пољопривредна читанка** од др. Драг. Н. Лапчевића. Св. II. — Рецензија *Трговинског Гласника* хвали ову књигу као врло корисну и топло је препоручује.

— **Коста Шербановић-Сремац** из Крагујевца обраћа се читалачкој публици са позивом на претплату на *Ратну Споменницу*, дјело има 80 рукописних табака, а писац је прије четири године издао *Заставу и Венац*, коју је публика „родољубиво“ примила. Цијена јој је 80 новчића.

— Изашао је први и други број **Невена** чика Змајовина листа, са садржином таквог нам само чика Јова умије дјечи да пружи.

Доста је српских листића намијењено дјечи са одабраном садржином и педагошким обрадом, али ону топлоту, која загријева срце у дјечници, само чика Јова умије да распири својим стиховима. Његова дјечија књижевност је слатка и насмјешљива, он тепа кад прича, он разумије своју публику. Ту му нема премца ни у свјетским литературама.

У лијепо уређеном листу **Трговински Гласник** излази већ од дужег времена подлистак о *Македонији* од Ивана Иванића. Осим тога излази у овом листу *Путничка писма* по Италији. Као стручни подлистак, доноси *О Трговачким Колорама* од Мил. И. Ђ.

— Штампана се седмо коло **Српске Књижевне Задруге** за 1898 годину, и то ова дјела: 1 *Еписке пјесме Јована Суботића*, прва свеска; 2 *Приповијетке Лазе К. Лазаревића*, прва свеска у којој ће бити и једна до сада нештампана приповијетка; 3 *Писрице Николе Толазега* са додатком и предговором Дан. Петрановића или *Слике из сеоског живота* од *Јанка Веселиновића* II. свеска; 4 *Житије Герасима Зелића* II. свеска; 5 *Нануљ*, путописне биљешке од *Милана Јовановића* с коментаром професора *Николе Вулића*; 6 *Вехфилдски свешеник*, приповијетка од *Голдшмита*, превео др. *Љуб. Недић*; 7 *Уједињење Њемачке* од др. *Драгутина Павловића*. Ако се задругари одазову у што већем броју, изићи ће и осма свеска.

Ето, кад се хоће шта се може, али Српска Матица у Новом Саду зато ће и даље таворити са своје четири свеске пуне стручних расправа, које ни јачу интелигенцију не интересују, а камо ли ширу публику.

— По оцјени Саве Петровића, примљен је за репертоар српског народног позоришта: **Мали лорд**, комедија у три чина, коју је превела Станка Ђ. Глипићева, а драма Рихарда Фоса: **Крив**, коју је превео др. Жарко Миладиновић и жена му Милена, налази се на оцјени код Милана А. Јовановића.

— **Národné Noviny** имају у 221 броју причу Драгутина Ј. Илића: *Вештица* у словачком пријеводу

— Изишло је 166 књига **Летописа** Матице Српске. Из ове свеске лијепа књижевност има да забиљежи само: *Биљешке једнога писца* од С. Матавуља. Све остало ствари су стручне и могу интересовати појединце.

— У Биограду је почео под уредништвом *Јанка М. Веселиновића* излазити трипут недјељно: породични лист **Звезда**. Уредништво се побринуло за сараднике, и до сад је у неколико бројева, крај пријевода омањих прича и биљешака о умјетности, књижевности и других ситница, донијело приче:

Сердар и владика од уредника; *Крв за крв*, од Милована Ђ. Глишића; *Позориште у Паланци* од Рад. Домановића и *Напушени кутак* од П. Ј. Одавића. Садржина је лијена и разнолика, те овај лист препоручујемо врло искрено.

— **Стеван Б. Боди** превео је и отпочео издати цјелокупна дјела *Франца Грилпарцера*. Дјело ће изнијети 20 књига по 10 штампаних табака. Цијена је књизи 1.50 круна. Прва свеска излази крајем овог мјесеца, у њој ће бити Грилпарцерови драматски фрагменти и приповијетке, поред сатире, којом он толико обилује. — Ми се чудимо срчаној одважности Стевана Б. Бодиа!

— **Др. Алекс. Љ. Митровић**, уредник *Српског Гласа* у Задру, издао је овај књижевни оглас: потакнут од многијех пријатеља, одлучио сам да штампам на по се своје подлиске *Са Влтаве на Нишаву* који су излазили и који ће излазити у *Српском Гласу*. Ради многијех узрока, тај сам рад подијелио у два дијела. Први дио имаће ову садржину: I. До Златног Прага. II. Златни Праг. III. Борба за слободу. IV. Народни препородилац. V. Народна захвалност. VI. Поздрав Прагу. Тај дио биће до скоро готов. Изнијеће једанаест штампаних табака. Цијена му је 70 новчића. За поштарину 5 новч. више. Ко би хтио да набави ову књигу, молим га, нека ми се на вријеме јави.

Хрватска

— **Виенас** доноси у својим пошљедним бројевима причу у наставцима од Ксавера Шандора Балског: *Плавомили*. Осим тога излази студија талијанског пјесника Леопардија са насловом *Пјесник боли*, пише Д. П. и приказује са сликом *Јакшу Чедомила*, као модерног критичара, коме и српска књижевност има да захвали, што је талијанској публици приказао нашег Змаја Јовановића у *Fanfulla della domenica*. Јакша Чедомил је псевдоним, а право је име др. Јаков Ђука, бискупски тајник и свећеник у Задру.

— **Владоје Словачић** издао је у својој наклади броширу: др. А. *Tresić Pavičić, kao liričar*. Ова је брошира почетак студија, што их писац намјерава издати о савременим хрватским писцима. Ако добијемо ову књигу имаћемо прилике да говоримо о Тресићу Павичићу као „лиричару“ донесемо и сами своје лично мишљење о његовој лирици.

— **Сlike iz života**, књига коју је написао **Владоје С. Југовић** изишла је из штампе. Има 10 штамп. табака на лијепој артији а стаје елегантно броширана само 60 новч. Наручбе примају све књижаре, а од књиговезнице **Л. Лилер** — Загреб Дуга улица бр. 10.

Пољска

— **Przegląd polski**, доноси у свој септембарској свесци чланак професора Тарновског, председ-

ника Пољске Академије Знаности, о пјеснику *Корнелу Ујејском*. Још у 24 години пошље бездушног галициског устанка 1846 године, написао је циклус пјесама са насловом: *Плач Јеремитин*, и постигао је ванредан успјех. На жалост, једноликост осјећаја и извјесно неко самозадовољство спријечи га, да је младићким оним полетом још шта написао, док 1897 године скоро заборављен не испусти своју душу.

— У врло лијепом уређеној **Вршавској библиотеци** изишао је: приказ дјелатности пољског естетика *Хенрика Струве*, професора варшавске велике школе, чији: „Увод у студију филозофије“ може послужити као драгоцјена одбрана идеалистичког правца.

— **Zycie** — живот — краковски недељни часопис модерне школе, доноси у сваком броју низ најновијих пјесника. Врло је интересантна расправа од Антона Ланга: *Романтика прије Мицкијевића*, гдје се доуказује, како се пољско пјесништво крајем осамнаестог и почетком деветнаестог вијека развија под утицајем Бајронове и њемачке појезије, а дијелом под утицајем политичких догађаја одустајала од класицизма и прилазила романтичним идејама.

— **Болеслав Прус**, славни пољски књижевник, чијих неколико дјела имамо у лијепом пријеводу умрлог Николе Манојловића, прославио је своју педесетогодишњицу. Ми смо у јануарској свесци донијели из пера овог књижевника причу: *Из легенда древнога Египта*.

СТРАНА

Румунска

— Најстарији румунски часопис излази у Букарешту већ 32 године: **Conoorbiri literare**; и ако је у Румунији књижевност могла много боље напредовати, но у осталим балканским народима, ипак се она труди да колико је икако могуће донесе и представи својој публици данашњу модерну западну литературу. Пошљедњи број овог листа доноси Шопенхауеров дијалог: о религији, затим први чин Копеове драме: *Константин Бранкомир*. Осим тога доноси *Constantin Lacea* расправу о њемачким *Нибелуншким пјесмама*.

Француска

Louis Leger, *Études de mythologie slave; Revue de l'histoire des religions*, Paris 1895—1897.

Нама већ добро познати слависта Луј Леже, који од тридесет година овамо проучава Словене, пише од 1895. године један низ расправа из словенске митологије, који се штампају у париској *Revue de l'histoire des religions*, а одакле ће, извјесно бити отштампане у нарочиту књигу. Од расправа до данас штампаних, нас Југо-Словене интересује највише она о *Перуну и св. Плији* (књ. XXXI, 1895,

стр. 89—102.) г. Леже је још 1831. год. штампао у истоме листу (књ. IV, стр. 129—148.) а послѣје у засебну књижицу, један *Кратак нацрт из словенске митологије*, гдје је изнио најглавније до тада познате чињенице из словенске митологије. Због његове важности превео га је на српски и написао предговор наш одличан научник г. Стојан Новаковић и штампао у *Просветном гласнику*, органу министарства просвјете и цркв. послова у Краљевини Србији (књ. III. 1883., стр. 778.) Одатле је предштампана пошље ова расправа у дубровачкоме *Словинцу*.

Сигурни смо, да ће и овај најновији Лежеров посао привући пажњу наших научника, као и свију оних, које питање ове врсте могу интересовати.

Њемачка

— *Acta diurna* зове се књига, која је недавно изишла у Бечу у издању А. Хартлебна, а аутор јој је Anton Bettelheim. То је збирка разних чланака о литератури, међу којима се налази и есеји о Митервурцеру, Волтерки и Јелени Хартман. Осим тога има још чланака, који су излазили у *Cosmopolis-у* као литерарна кроника.

— Почетком октобра изишао је први број новог њемачког часописа: *Das litterarische Echo*. Већ први број овог књижевног одјека одликује се својом особитом садржином, а нарочито је обрађена пажња *прегледу* њемачке и у опће свјетске литературе. Осим другижих ствари биће у овом листу заступљене ове рубрике: *Есеји и студије* у опћим питањима историје књижевности и књижевне естетике; *Биографске карактеристике* савремених аутора са портретима; *Књижевна писма* из културних земаља; *Одјек новина*, гдје ће се биљежити важније ствари из свјетске пресе, која је ограничена на извјесни круг читалаца и гине сваким даном: кратки изводи; *Одјек часописа*, сабијен преглед литерарног садржаја њемачке и свјетске књижевности; *Окушаји стила*, карактеристична мјеста важнијих дјела, која су изашла; *Разговори* о новијим књигама и то из: лирике, епоса, драме, романа, новеле, историје књижевности и естетике; *Вијести* из књижевног свијета; *Библиографије и библиографија њемачке књижевности*.

У овом часопису води ће се брига о француској, енглеској, талијанској, руској, мађарској, шпанској, швајцарској, шведској, норвешкој, данској, холандској, белгијској, балтских провинција, чешкој, урумунској, бугарској, пољској српско-хрватској, лук-

сенбуршкој, грчкој, мисирској, турској, сјеверно и јужно америчанској и аустралској књижевности, за које има нарочите своје извјештаче. Српску књижевност регистроваће: *Ото Краус* из Беча, а *Херман Тауск* из Сарајева.

Сваком оном, који се бави лијепој књижевношћу и рад је да иоле има прегледа свјетске књижевности, овај часопис најтоплије препоручујемо.

— *Die Zeit*, недјељни Бечки часопис доноси у свом 205 броју од Хермана Бара чланак против скоро јављених Толстојевих мисли о умјетности у којој он најодлучније устаје и заступа мишљење: умјетност нема друге сврхе осим сама себе. „Да ли она користи или шкоди, не питајте је, о добром и злу не зна она ништа: она познаје само себе, она не може служити.“

— Скојим ће у свескама почети излазити сви романи и приче мађарског миљеника *Коломана Миксата*, славног хумористе и то у наклади: *Georg Heinrich Meyer — Leipzig*. До сада су његове скице изишле у двије свеске Универзалне Библиотеке.

Мађарска

— У данашњој свесци доносимо пријевод једне мађарске приче од *Gárdonyi Géze*. Ово је један од млађих писаца и приповједача велике војске мађарских фељтониста. Од њега је до сада изишло више свезака прича и цртица, а особито се одликују лаким стилем и дјетињском наивношћу преливеном благим хумором. *Бранково Коло* донијело је већ у три маха по коју краћу ствар од истог писца.

— *Berezik Arpad* написао је позоришни комад: *Himfy dalai* који је у Пешти ванредно успио. Ловорови вијенци обасипају књижевника и листови су пуни усхићене хвале.

УМЈЕТНОСТ

— За *коровођу* српске народне позоришне дружине изабран је *Јован Мирковић*, и позван је да паству своју дужност.

— Позоришно друштво *Синђелић* завршило је 1. августа своје представе у Биограду. Међу осталим комадима, давана су и два оригинална новитета од чланова истог друштва, и то: *Живот на другом свету* и *Разбојник Бркић*. Овим комадима не дају никакве књижевне вриједности. То су дјела што пређу даске на умру. Штета је што се кадгод повампире.

„БОРА“ ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО ПОЧЕТНОМ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ВРЕМЉЕ: НА ЧИТАВО ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ТАКЕ НА ЧИТАВО ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљеговине.